istis omitti testimonium. Scribit ea, *quæ revelata sunt nobis cælitus tam multis, tam magnis, tam miris prodigiis confirmata, ut genus videatur esse dementiæ in his vel aliquantulum dubitare.* Subdit deinde, *Utinam attenderent Judæi utinam animadverterent Pagani, quum quanta conscientiæ securitate pro hac parte ad divinum judicium poterimus accedere: nonne cum omni confidentia Deo dicere poterimus, Domine si error est, à teipso decepti sumus? Nam ista in nobis tantis signis, & prodigiis confirmata sunt, & talibus, quæ non nisi per te fieri possunt.* Rickelius etiam hoc loco argumentatur, liquere fidem Ecclesiæ esse veram, atque divinam; alioqui Deum esse falsitatis confirmatorem, hominumque deceptorem: nec effugere posse negligentes tantam salutem in nos confirmatam, *contestante Deo signis, & portentis, & Spiritus sancti distributionibus a.*

a Heb. 2. 4.

Domum tuam decet sanctitudo Domine in longitudinem dierum.) Hier. habet, *domum tuam decet sanctitas, Domine, in longitudine.* Alii, *Domui tuæ decora est sanctitas, Domine, in longitudine dierum*, vel, *domum tuam ornat sanctitas*, vel, *domui tuæ pulchra, sanctitas*, vel, *domui tuæ formosa sanctitas*, vel *domus tua habitatio sanctitatis*, vel *domui tuæ pulchruit sanctitas*, Chald. *domui sanctuarii tui pulchrè conveniunt* (nempè testimonia tua) *sancta sunt in longitudine dierum.* In Psalterio vetere, & apud Aug. atq; Cassiodorum, *domum tuam decet sanctificatio, Domine in longitudinem dierum*, quamvis extet in textu August. *in longitudine* casu auferendi, sicut & in editionis nostræ in codicibus minùs correctis, quum sit Græcè accusativus εἰς μακρότητα. In Romano Psalterio quod recitat Faber, *domum tuam decent sancta, Domine, in longitudine dierum*, & ita videtur Arnobius legisse; sed in eo, quo nunc utitur Basilica Vaticana, extat, *Domum tuam, Domine, decet sanctitudo in longitudine dierum.* Indicat Arnobius illum sensum, ut domum Dei, quæ est præsentis temporis Ecclesia deceant Sancta sanctorum, idest, deceat, ut electi habitantes in ea, deindè inhabitent Sancta sanctorum in sæcula sæculorum, hoc est, cœlestem beatitudinem, seu habitationem Sanctorum. Docui principio versus juxta communiorem sententiam, posito litterali sensu de conservanda sanctitate templi, cultusq; ipsius exponi vel de perpetua Christi sanctitate, vel Mariæ, vel Ecclesiæ, vel etiam corporis, quibus omnibus convenit appellatio *domus Dei*, vel *templi*. Addi potest Religio, & cultus externus templorum nostrorum, tamquam index, & incitamentum pietatis internæ. Hunc quidem versiculum usurpat Ecclesia in officio de dedicatione: Hugo distinguit domum Dei, quæ sit homo secundum corpus, & animam; Ecclesia: Ordo Religiosus: Hospitale, sic enim Galli nominant, ut etiam notat Gulielmus Parisiensis b, scripturæ: primæ tribuit castitatem, & charitatem: secundæ unitatem: tertiæ concordiam: quartæ pietatem: ultimæ veritatem. Observat Ayguanus in Clericis, qui reddere debent in domo Ecclesiæ testimonia fidei, non sufficere quod sint *sancti*, sicut alii, sed veluti *sanctitudo ipsa*. Discrimen tamen nullum videtur quod statuit inter *sanctitudinem*, & *sanctitatem*, quasi plus illa valeat, quam ista & sit ista ab illa. *Testimonia illa credibilia nimis*, de quibus actum est, persuadent, ut credamus dictam *sanctitatem* de Christo, Maria, Ecclesia, & dignum esse Christum ac Deum, quem colamus animæ templiq; materialis sanctitate: hũc esse *decorem*, quo velit Dominus Rex, qui *decorem indutus* initio canebatur, indui, & ornari Ecclesiam suam, & filios suos, quibus ornatur, & induitur velut decoro vestimento. *Oportet*, ait Bernardus c, *hoc prolato loco, virum, qui ad ornamentum, & decorem assumitur domus, bonis ornatum moribus esse, & quamvis semper ipse sit intus bonum tamen testimonium habere & ab his qui foris sunt*. Verbis autem istis docet & sanctimoniæ decus, & indeficientis gratiæ exprimi perseverantiam. Agens præterea de dedicatione d, scribit dubitari non posse, quin sancta sit Domus Dei, quod *templum est sanctum, & mirabile in æquitate* e, & *descendens de cælo à Deo paratum, tamquam sponsa ornata viro suo f*: Quod ad animam cujusq; transfert, præsertim viri Religiosi. Universalis epithetum Ecclesiæ hoc est, ut dicatur *Sancta*: etiamsi admittat intra se non sanctos. Permansuram in Ecclesia sanctitatem istam colligit hinc August. & post eum Lanfrancus g; quodq; non hic, aut ibi tantùm sit domus hæc, sed tota per totum orbem terrarum. Deniq; non sufficit *credibilia testimonia* credere adhibenda *sanctitas*, eaq; *in longitudinem dierum*, idest, quum perseverantia, quæ nos perducat usq; ad æternitatem beatam, quam *longitudo* significat *dierum*, ut alibi docuimus. Nonnihil aliena, & longiùs petita expositio videtur Antonii de Guevara h, tellurem, & aquam fide digna esse testimonia, Dei incomparabilem decorem, & inexhausta potestatem ac fortitudinem testantiam, clamãtiaq; manifestè mundanam hanc machinam domum Dei esse, ejusq; sanctitate decorari, & onerari, ab eaq; Regi sapientissimè, & vegetari, longævaq; firmitudine stabiliri, tam concordi discordia ferruminatam, (sic ille loquitur.) Alia expositio de Templo materiali Judæorum licèt defendi possit, & *longitudo dierum* de illa dici pro longiore tempore, vel nisi obstarent peccata populi, vel de voto ac desiderio, quod habebat populus, ejusq; personam gerens David; vel quatenus typus erat Ecclesiæ; nihilominus multo felicius, & facilius quæ dicuntur hic locum habent in Ecclesia, aut in aliis, quæ cum ipsa conjuncta sunt; prout antea diximus. Argumentatur hinc Galatinus i contra Judæos pro CHRISTO nostro, ejusque Ecclesia, quia Templum jamdiu concidit; nec Dei spiritu instinctum Davidem verisimile est quod futurum non erat, optavisse. Eadem ratiocinatio Agellii in Comment.

Sensus loci.
Quo tempore hunc versiculum usurpet Ecclesia
b de moribus c. 6
Observatio Ayguani
c ser. 46. in Cant.
d ser. 5. de dedic.
e Ps. 64. 6
f Apoc. 21. 2
g lib. de Euchar. sub finem
Antonii expositio longius petita.
h in Abac c. 3
i lib. 3. c. 16

PSALMUS
NONAGESIMUS SECUNDUS

Psalmus ipsi David. Quarta sabbati.

1 DEus ultionum Dominus: Deus ultionum libere egit.

2 Exaltare qui judicas terram: redde retributionem superbis.

3 Usquequo peccatores Domine: usquequo peccatores gloriabuntur:

4 Effabuntur, & loquentur iniquitatem: loquentur omnes, qui operantur injustitiam?

5 Populum tuum Domine humiliaverunt: & hæreditatem tuam vexaverunt.

6 Viduam & advenam interfecerunt: & pupillos occiderunt.

7 Et dixerunt: Non videbit Dominus, nec intelliget Deus Jacob.

8 Intelligite insipientes in populo: & stulti aliquando sapite.

9 Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui finxit oculum, non considerat?

10 Qui corripit gentes, non arguet: qui docet hominem scientiam?

11 Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt?

12 Beatus homo, quem tu erudieris Domine: & de lege tua docueris eum.

13 Ut mitiges ei à diebus malis: donec fodiatur peccatori fovea.

14 Quia non repellet Dominus plebem suam: & hæreditatem suam non derelinquet.

15 Quoadusque justitia convertatur in judicium: & qui juxta illam omnes qui recto sunt corde.

16 Quis consurget mihi adversus malignãtes? aut quis stabit mecum adversus operantes iniquitatem?

17 Nisi quia Dominus adjuvit me: paullo minus habitasset in inferno anima mea.

18 Si dicebam: Motus est pes meus: misericordia tua Domine adjuvabat me.

19 Secundùm multitudinem dolorum meorum in corde meo consolationes tuæ lætificaverunt animam meam.

20 Numquid adhæret tibi sedes iniquitatis: qui fingis laborem in præcepto.

21 Captabunt in animam justi: & sanguinem innocentem condemnabunt.

22 Et factus est mihi Dominus in refugium: & Deus meus in adjutorium spei meæ,

23 Et reddet illis iniquitatem ipsorum: & in malitia eorum disperdet eos: disperdet illos Dominus Deus noster.

TI-

Titulus, & Argumentum.

Psalmus ipsi David,

Quarta sabbati.

Titulus psalmi.

IAM dictum satis alibi quod attinet ad Titulum, qui non extat Hebraicè, quartam Sabbati, ut etiam disertè Auctor Græcus monet ab Agellio citatus, eam diem indicare, qua recitari psalmus hic solebat, indeque cognoscit, ait idem, quanti fieret, eo quod singulis hebdomadibus diem sortitus est ἰδιάζουσαν, propriam & peculiarem. De consuetudine psalmum istum cantandi *quarta Sabbati* consentit Paulus Burgensis, & ex Græcis Euthymius k, Nicephorus Blemmida l, Appollinarius. Hic carmine rem ita declarat.

Τετράδι σαββάτων γλυκερὸν Δαυΐδος ἄεισε,
ἀμφ' ἐνενηκοστὸν γλυκὺ μέλος τρίτατον.
Quaternione Sabbatorum dulce David cecinit.
Circa nonagesimum suave carmen tertium.

Non placet Basilii, seu Theodoreti opinio, titulum istum nec ab iis, qui sunt initio interpretati editum esse, si de LXX. intelligant. Eusebius, præter caussam de cantato psalmo *quarta Sabbati*, addit significari etiam posse quartum mensem, in quo cœpit calamitas civitatis sanctæ bello petitæ à Babyloniis ut narrat Jeremias; At ineptè diceretur *quarta Sabbati*, annum intelligendo per *Sabbatum*. Rationem mysticam reddit is, quem appellant Hier. ex natura ipsa quaternarii; quoniam in hebdomada dies quarta hinc, & hinc tribus diebus cingitur, velut media: idem præterea numerus virtute denarius est, quoniam unum, duo tria, quatuor simul illum efficiunt; quatuor vero Evangelia in Decalogo computantur, ut quodcumq; dicitur in Decalogo, compleatur in Evangelio; nec dissentiat lex vetus ab Evangelica dignitate. Ex Ambrosio a videtur quisquis ille est, mutuatus, Tetradem omnibus numeris aptam vocat, & radicem, ac fundamentum decimæ hebdomadis quoq; medium: inscribi psalmum hunc *quarta Sabbati*, eo quod hic numerus medius sit priorum, & sequentium: qui hunc psalmum canit, velut aptis numeris vitam istius mundi transigere, quasi tetragonum, & stabilem, atq; perfectum: in quatuor libris plenum Evangelium, atq; perfectum esse; quatuor animalia mystica esse: mundi istius partes quatuor; ex quibus filii Ecclesiæ; decadem ex isto numero assurgere, quæ decas omnem numerum complectitur: (à δέχεσθαι δεκάδα derivant) quatuor esse ætates hominis, pueritiam, adolescentiam, juventutem, maturitatem. August. prolixius agentem, & inserentem disputationem adversus cultores astrorum, & reprehendentem etiam, aut minus certè probantem eos, qui à vocabulis Deorum denominant *dies Martis, Mercurii, &c.* posteriores Latini sequuntur; caussam tituli esse, quoniam feria quarta facta sunt luminaria Solis, & Lunæ, ut quemadmodum nihil offensa tumultibus rerum inferiorum constanter cursus suos servant; sic nihil commoveamur, impiorum felicitate, & afflictione piorum; nec propterea deflectamus à via mandatorum, & judiciorum Dei, sed in lege ipsius meditemur die ac nocte, illam custodientes, & perficientes, atq; *lucentes tamquam luminaria in mundo, verbum vitæ continentes b*, denique *ut lux mundi c*.

Ex mysticis istis caussis, quas, ob auctoritatem Patrum veneror, colligitur psalmi argumentum, in quo etiam omnes ferè nostri conveniunt; nempè, ut doceamur patientiam, constantiamq; in adversitatibus, expectando divinam ultionem de superbis, & impiis præsertim exteris tyrannis, ac iniquis etiam domesticis Regibus, & judicibus, quam Propheta partim prædicit, partim optat, & imprecatur: & non offendamur, si prosperè improbis, probis res infeliciter cædere quandoq; videamus; quasi casu cuncta, & sine providentia gererentur. Seipsum autem profert etiam in exemplum, quod cumulatissimè Dei auxilio & consolatione, hostibus penitus excisis compensatam senserit pristinam tribulationem, atq; mœrorem. Applicant stolidi Rabbini ad populum Hebræum, in cujus persona petat David Messiæ adventum adversus Christianos, aliosq; à quibus in captivitate detinetur. Refelluntur à Valentia, & Lyrano. Sed huic non assentior, & Ayguano, compositum psalmum à Moyse contra errorē de providentia grassantem, suo, & coætanei Job tempore. Omnium Auctor Psalmorum David fuit, ut sæpè dixi, Nec placet opinio priùs indicata ab Eusebio, de captivitate Babylonica. Athanasius hortatur Marcellinum, ut recitet hunc psalmum, si *quarta Sabbati* canere concupiscat: tunc enim traditum Dominum, ultionem de morte sumere exorsum esse, deque ea fortiter triumphasse.

a 2. de Abraham c. 9.
b Philip. 2. 15. 16.
c Matt. 5. 14.
Argumentum.

Vers. 1.) Deus ultionum Dominus, Deus ultionum libere egit.

ANtequam exponas querimoniam suam DEO de improbissimis persecutoribus, secum ipsemet loquens ponit, ut certum, ne vacillet circa providentiam, & justitiam ipsius, quod qui solus est verus Deus, potestate præditus ulciscendi suorum injurias, & ad quem unum pertinet vindicandi munus, quiq; reservavit id sibi d, semper hactenus libere, atq; confidenter se gessit in vindicando & ulciscendo; eamdemq; in posterum rationem servabit, ut nullius respiciat, seu accipiat personam, neminem vereatur, nulla cujusquam qualicumq; moveatur conditione, de magnis æque ac parvis; quum voluerit, & æquũ esse duxerit, pœnas ultrices repetat, atq; sic occulta etiam scelestorum crimina vel à superiore humana potestate impunita in lucem proferat, coarguat, convicat; exemplari, quod vocant, manifestoq; supplicio afficiat, nemo retardare, aut ullo modo avertere, aut impedire ictum vindictæ possit, si decreverit exercere. Christo ad judicium venturo accommodant aliqui sententiam. Habet autem energiam & emphasin, propter repetitionem, quod bis *ultionum* cognominetur *Dominus*, & propter verbum Hebr. Græcũq; quod explicatur per, *libere agere*, ut mox dicemus.

Deus ultionum Dominus, Deus ultionum.) Hieron. *Domine* in vocativo. Hebraizantes eodẽ pacto, quia verbum quod sequitur interpretantur in Imperativo. In vetere testamento crebro *ultionum* vocatur *Deus*, sive *capiens ultionem, ulciscens, &c.* Vendicat sibi vindictam in Cantico, Moysis e: apud Esaiam f ait, *Ultionem capiam, & non resistet mihi homo*: apud Nahum g, *Deus æmulator, & ulciscens Dominus, & habens furorem, ulciscens Dominus in hostes suos, & irascens ipse inimicis suis*. Hoc etiam veri signum Dei dedit Gedeon h; *Si Deus est, vindicet se de eo qui suffodit aram ejus.* Deus laborare fecisse se queritur illos, qui dicebãt (quod ferè diximus esse argumentum psalmi nostri) *omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, & tales ei placent aut certè ubi est Deus judicii* i, idest, qui justè judicare dicitur, solet, debet. Refutatur hic error, & blasphemia in ps. 72. ubi docui justos etiam pulsatos eadem tentatione ut Job k, Abacuc l, Jeremiam m, & hanc Ezechiel n nominavit *iniquitatem domus Israel & Juda magnam nimis valde, quod diceret, dereliquit Dominus terram, & Dominus non videt.* Notat Ayguanus acutè homines in judicando non esse veros, idest, omnino absolutos planeq; perfectos Dominos, quia & supra se alium habent regem universæ terræ o, nec debent ex arbitrio, & voluntate propria, sed secundùm leges, ac jura judicare. *Non sinitur huic Domino anima non reddere, quod debet*, inquit Aug. p, *sed si non reddit faciendo justitiam, reddet patiendo miseriam, nec est peccati dedecus sine decore vindictæ; quàvis in futurum judicium servetur ad manifestationem, atque acerrimum sensum miseriæ, quidquid nunc occultissimè vindicatur.* In lege vetere severitatis Deus, & ultionis dedit clariora, & plura signa, in Maria q, Nadab, & Abiu r, Dathan, Core, & Abiron s, Achan, t Oza u, Ozia x; & aliis: & in nova, quæ non timoris ac servitutis est, sed gratiæ, ac misericordiæ, vocatur *Pater misericordiarum, & Deus totius consolationis* y: & *erant appropinquantes ad Jesum publicani, & peccatores* z. Nihilominus flagellum adhibuit Jesus a: & Petrus Ananiam & Saphiram verbo extinxit b. Maximè proprium est Deo misereri, & consolari, & iratus recordatur misericordiæ c, nec obliviscitur misereri d. Quin etiam dum vindicat, consolatur, quod affinitas duplicis verbi denotat נקם *nakam*, & נחם *naham* quã eleganter Esaias e expressit הוי אנחם מצרי ואנקמה מאויבי *hoi ennachem mitsarai veinnakemah meoievai Heu ego consolabor de hostibus meis, & vindicabor de inimicis meis.* Ubi tamen *heu* non tam dolentis est, quam insultantis, & ex vindicta consolationem capientis. Sicut enim *justus lætatur videns vindictam* f, ita Deus ipse illam faciendo g. Permittenda Deo vindicta, & ejus arbitrio, ut ante dixi, quum eam ipse sibi arroget, ac vendicet. Scelerata sententia, quod quidem

h Sceleri modus debetur, ubi facias scelus,
Non ubi reponas.

Sensus loci.
d Deut. 32. 41. Heb. 10. 30 Rom. 12. 19.
e Deut. 32. 43 Heb. 10. 30. Rom. 12. 19.
f c. 47. 3.
g c. 1. 2.
h Jud. 6. 31.
i Mal. 2. 19.
k c. 21. 7.
l c. 13. 4.
m c. 12. 1.
n c. 9. 9.
o Eccl. 5. 7.
p 3. de lib. arb. c. 15.
q Num. 12. 10
r Levit. 10. 12.
s Nu. 16. toto,
t Josue 7. 1. & seq.
u 2. Reg. 6. 7.
x 2. Par. 26. 19
y 2. Cor. 1. 3.
z Luc. 15. 1.
a Ioan. 2. 15.
b Act. 5. 3. & seq.
c Abac. 3. 2.
d Ps. 76. 10.
e c. 1. 24.
f Ps. 57. 11.
g Deut. 28. 63 Deut. 5. 13.
h Seneca in Thyest. Act. 5

Impia

Impia & hæc.

In Erip. in Ione. * τὴν δ' εὐσέβειαν εὐτυχοῦσι μὲν καλὸν
τιμᾶν· ὅταν δὲ πολεμίους δρᾶσαι κακῶς
θέλῃ τις, οὐδεὶς ἐμποδὼν κεῖται νόμος.
Pietatem colere prosperè agentes decet:
Sed quando quis hostes malo afficere cupit,
Huic nulla lex obstiterit.

Immò obstat lex Christi, obstat recta ratio, obstat Atheniensium ἀμνηστία, obstat quod, ut ait August. qui quum vindicare se non possit, optat à Deo, immoderatè nimirum, vindictam, murmurans quod non vindicet blasphemus est, atq; verendum est, ne si venerit, priorem ipsum inveniat, & severius puniat hanc blasphemiam, quam alterius minùs peccatum. Duobus fratribus ignem optantibus in inhospitales, respondit Christus *nescire cujus spiritus essent a*; nam *spirituales, spiritu præditi sunt lenitatis b*: *non se defendunt, sed locum dant iræ c*. Ultorem coluerunt Deum etiam Gentiles, ut Martem, quem & *bisultorem* nominaverunt, à gemina victoria *d*.

a Luc. 9. 55. b Gal. 9. Deum ultorem Gentiles coluerunt. c Rom. 12. 19. d Giral. Syntag. 10. Ovid. Fast. Dion. lib. 54. d vers. 2. e vers. 3.

Liberè egit.) Hier. in imperativo, *ostendere*. Alii, *splendidum te exhibe, fac te conspicuum, appare, affulge, prodi in lucem*. Quasi quando dissimulat, nec vindicat, videatur latere, obscurus esse, non cognosci, jacere in tenebris. Testatur Theodoretus, aut Basilius, Aquilam, & alios exceptis LXX. vertisse ἐπιφάνηθι, *ostendere*, vel *manifestare*. Potest הופיע *hophiahh* præteriti temporis esse in indicativo, & imperativi modi. Apollinarius exposuit per optativum, sed in tertia persona,

ὅτι ἐρευθιόων βασιλεὺς πάντεσσι δικάζοι.
Nullum erubescens, Rex, penis disceptet.

Idem illud Hebræum verbum redditur psal. 79. *e manifestare*, & in 49. *f* cum alio *manifestè venire*, & in Deuteron. *g*, *apparuit*. In vetere Psalterio, & apud August. *fidenter egit*, in psalmo autem 11. *h* idem Græcum verbum παῤῥησιάζεσθαι noster Interpres transtulit *fiducialiter agere*. Explicat August. de libera Christi Doctrina & reprehensione; ita ut admirarentur turbæ *docentem, tamquam potestatem i*, & *non respicientem personas hominum k*. Qui in verbo non pepercit passurus, inquit, parcet in sententia judicaturus? qui neminem timuit in humilitate, timebit quemquam in claritate? Peperit hæc ei libertas, & veritas, & fiducia odium, tormenta, mortem. Imitari debent qui præsunt, & exercent judicia, vindicantq; publicas, vel privatas aliorum injurias, *ultionum Dominum Deum*, ut liberè agant absq; personarum acceptione, quæ toties cavetur in divinis litteris *l*: ut propter vitæ innocentiam argui meritò nequeat, neq; sit qui dicere possit, *quid fecisti, vel stare valeat contra judicium ipsius m*, & resistere: ut *non acquiescat cujusq; precibus nec suscipiat pro redemtione dona plurima n*. Quod addit Hugo, *liberè agere*, idem esse *quod liberaliter*, & declarat de Deo expectante ad pœnitentiam *o*, & pœnitentibus dante veniam, non adeò accommodatum videtur, quia *liberè agere*, & παῤῥησιάζεσθαι non est *liberaliter se gerere*; aut *liberalem esse*. Summa libertate omnia Christus egit, solus simpliciter *liber inter mortuos p*, nosq; vera *libertate liberans q*, utpotè *veritas à qua qui liberantur verè liberati sunt. r* August. aut quis alius *s*, explicat Christum *liber egisse*, qui *factus est sicut homo sine adjutorio inter mortuos liber.* *

f c. 33. 2. g vers. 6. h Matt. 7. 28. 29. i s. 22. 17. k Lev. 19. 15. Deut 1. 17. c. 16. 19. Job 34. 19. Sap. 6. 8. Eccl. 35. 16. Esa 42. 2. Rom. 2. 11. Act. 10. 34. & alibi. l Sap. 12. 12. m Prov. 6. 33. n Rom. 3. 4. o Ps. 87. 5. p Gal. 5. 1. q Joan. 8. 32. 36. r in append. ser. 52. * Ps. 87. 5.

Vers. 2.) Exaltare qui judicas terram, redde retributionem superbis.

Sensus loci. POsito illo certissimo fundamento, in Dei potestate esse vindicare, ac ulcisci quum voluerit, nihilq; posse impedire, quo minùs id liberè agat, expostulat cum eodem, flagitatq; quasi cunctationem, & moram accusans, ut exerat sese, nec tacenti ampliùs, vel dormienti similis, differat, dissimulet, conniveat, parcat; sed sua utens libertate, & superiore cunctis potentia, tamquam conscendens tribunal, soliumve judiciarium, commeritam, debitamq; de superbis, qui Deum ipsum spernunt, & de iniquis, qui alios lædunt & injuria afficiunt, ferat sententiam, atq; justam rependat pœnam, nec ultra longiùs progredi permittat, ad pessimum exemplum, & gravissimum aliorum damnum; quin potiùs exaltantes sese, ac extollentes, & superbientes humiliet, dejiciat, deprimat. Negat Cassiod. hæc esse imperativa verba, ideſt, imperantis modo prolata, sed per ea ostendi certi animi sententiam, & desiderantis devotionem. Satis usitata formula non minùs profanis, quam divinis litteris, immò & ita passim ipsimet etiam cum Deo loquimur, quasi videamur imperare,

A quod amemus valdè, & illi pergratum intelligimus. Transfertur hoc ad judicem Christum, vel ad resurgentem, & ascendentem in cœlum, vel ad punientem Judæos, opera Romanorum. Litterali autem sensu non placet interpretatio de Ægyptiis, quorum Rex Pharao contemtim superque interrogabat *quis est Dominus? nescio Dominum t*.

Exaltare.) Hier. *elevare*, & alicubi *u* addit, *Domine*. Alii, *attollere, eleva te, conscende tribunal*. Idem alibi sæpius *x* petit David, ut exaltetur Deus, vel dextera ejus, vel ipse in virtute sua, &c. quæ designant vel ex superiore loco judicantem; vel foris ferientem; vel suam gloriam efferentem, ac manifestantem. Tantùm decet eminere aliorum judicem virtute, quantum potestate, ac dignitatis loco superat: oportet velut è specula, & loco superiore cognoscere de quibus judicat; debet extare, & excellere; non sese ad ea demittere, & abjicere, quæ condemnat in aliis: necesse est, *ut honorificet ministerium suum*; *y* nec se sinat contemni *z*, sed tueatur auctoritatem, sicque vivat, ut nemo videri melior eo B possit, nemo contemnere audeat. Hieronymus *a* exponit peti, ut Deus exaltet, ac elevet nos.

t Exod. 5. 2. u in Esa. c. 55. x Ps. 7. 7. Ps. 10. 12. sec. Heb. Ps. 17. 47. Ps. 20. 14. Psal. 6. 12. Ps. 81. 24. Ps. 107. y Rom. 11. 13. z 1. Tim. 4. 12. Tit. 2. 15. a supra.

Qui judicas terram.) Qui terram habitant, vel habitaverunt, vel habitabunt, si de Christi agamus generali judicio, quamvis & suo modo judicabuntur Angeli, ut alibi docuimus. De Judice terræ, seu orbis terrarum, sæpè hoc pacto psalmi loquuntur *b*, tum propterea quod de hominibus præcipuè judicium universale erit; tum, quia nunc id agitur ut de judicandis hominibus mentio fiat; tum quia innuitur antithesis, vel comparatio ad alios, *qui judicant terram c* Deo inferiores, quoniam *est Deus judicans eos in terra d*, & eumdem surgere David alio in psalmo *e* rogat judicare terram. Expositio Hugonis longiùs petita, ut *judicare terram* sit condemnare amatores bonorum terrenorum, & sapientes terrena, quasi non sint judicandi, sed judicaturi cœlestes homines. Etiam isti judicabuntur, quamvis non condemnabuntur. Consentire nihilominus Hugoni Ayguanus videtur. Sed abhorret hoc à litterali sensu, & quiddam involvit non verum, ut jam dixi.

b Ps. 9. 9. Ps. 81. 8. Ps. 95. 13. Ps. 97. 9. c Ps. 2. 10. d Ps. 57. 12. e Ps. 81. 8. Expositio Hugonis longè petita rejicitur.

Redde retributionem superbis.) Hier. *vicissitudinem*. Nomen *superborum* indicat retributionem, ac vicissitudinem C malam; quod etiam epithetum Paraphrastes expressit. Egimus *f* alibi de nomine ἀνταπόδοσις, vel ἀνταπόδομα τος גמול *ghemul*, retributionis. Omninò similis imprecatio in psal. 27. *g Redde retributionem eorum ipsis*, nempè peccatoribus, & operantibus iniquitatem. Ceterum hoc loco *superbi* vel comprehendunt omnes peccatores, quia *omnis peccati superbia principium h*, & quivis peccator quatenùs Deo seipsum præfert, superbus est, ut alias ostendi ex opposita comparatione cum humilibus, sive mansuetis, scribitq; Prosper *i*, quod nullum peccatum fieri potuit potest, aut poterit sine ipsa; siquidem nihil aliud omne peccatum, nisi Dei contemtus est, quo ejus præcepta calcantur; vel secundùm propriam notionem sumuntur. *Superbi* solent alios opprimere, non credunt, aut non patiuntur alium superiorem. Hinc proindè perspicitur magis Dei vindicatis oppressos justitia; & opprimentes punientis potentia. Dicitur *retribuere abundanter facientibus superbiam k*; & quum de judicio mentio fit, peculiariter superventurum scribitur superbis. *Dies Domini exercituum*, ait Esaias *l*, *super omnem superbum, & excelsum, & super omnem arrogantem, & humiliabitur, & super omnes cedros Libani sublimes, & erectas, & super omnes quercus Basan*, D *& super omnes montes excelsos, & super omnes colles elevatos, & super omnem turrim excelsam, & super omnem murum munitum*. Ayguanus tres caussas assignat, cur superbiæ peccatum præ ceteris punitione dignum sit, tamquam majus malum; quia est magis spirituale, & à spiritibus, malisq; Angelis incepit: quia non parcit personæ, tempori, loco: quia difficilè cavetur, & curatur. Aliis ille, ac pluribus verbis ista persequitur. Appellat Paulus *m* superbiam judicium diaboli, & quum cavet in Episcopo alia vitia, ut vinolentiæ, percussionis, &c. nullā rationem reddit, quia satis nota erant: quum verò ne creetur neophytus, ne inquit, *in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli*. Deniq; nulla est pagina ferè sanctorum librorum, inquit August. *n*, in qua non sonet, quod Deus superbis resistit; cui sententiæ Basilius *o* scribit, si quis fidem habeat, mederi posse superbiæ suæ. Retributionis, ac vicissitudinis exemplum egregium in Apocalypsi *p*. *Reddite illi, sicut & ipsa reddidit vobis, & duplicate duplicia secundùm opera ejus; in poculo quo miscuit, misce-* *te illi*

f Ps. 18. 12. Psal. 27. 4. Psal. 90. 8. g vers. 4. h Eccl. 10. 7. i lib. 3. de vita contempl. c. 2. Omne peccatum Dei contemptus. k Ps. 30. 24. l c. 2. 12. Tres caussæ cur superbiæ peccatum præ ceteris puniatur. m 1. Tim. 3. 6. n 3. de doct. c. 23. o Regu. 35. brev. p c. 18. 6. 7.

te illi duplum, quantum glorificavit se, & in deliciis suis, tantum date illi tormentum, & luctum, quia in corde suo dicit, sedeo regina, &c.

Vers. 3.) Usquequo peccatores Domine, usquequo peccatores gloriabuntur.

Vers. 4.) Effabuntur, & loquentur iniquitatem, loquentur omnes, qui operantur injustitiam.

Sensus loci. NImiam in puniendo tarditatem Dei conqueritur apud Deum ipsum, quod amplius ferenda non videatur nimia, ob impunitatem impiorum, licentia, insolentia, superbia, effrænis etiam adversus Deum ipsum blasphemia, & contra servos ejus obtrectandi procax audacia. Acrimoniam habet per modum zelantis, indignantis, dolentis, sciscitantis, cum Deo ipso colloquentis repetita oratio. Similis in nonnullis præcedentibus psalmis *a*, sententia, nec non Job *b*, Jeremia *c*, Abacuc *d*, B Malachia *e*; & in 72. Psalmo accuratè querimonia ista exponitur de toleratis improbis, eorumque prosperitate. Talis erat etiam Pharisæorum conquestio, quod peccatores Christus reciperet, ut demonstrat parabola de filio frugi, & prodigo *f*, quemadmodum à Theophylacto *g* notatum est, qui etiam explicat quod prior querebatur sibi negatum hædum; significare justum dolore aliquando, quod non puniatur improbus, & sic ipse conquiescat velutique reficiatur, ita ut Eliæ Achab fuerit veluti hœdus, & Saul Davidi nostro, qui hunc deploret, *Usquequo peccatores, &c.* Quod Augustinus de nostro hoc loco ait, dici de illis aliis, & similibus potest, compati nobis ea Scripturarum loca, & spiritum Dei nobiscum quærere in ipsis, non quia nesciant, sed ideo nobiscum quærere, ut in illis inveniamus, quod nesciebamus: quomodo qui vult aliquem consolari, prius cum illo condolet, & sic reficit eum sermone consolatorio.

a Ps. 73. 10. Ps. 88. 47. b c. 21. 7. c 12. 1. d c. 1. 13. e c. 3. 14. f Luc. 15. 1. & seq. g ibid. Justus aliquando dolet quod non puniatur improbus.

Usquequo peccatores Domine, usquequo peccatores gloriabuntur?) Hieronymus, *usquequo impii, Domine, usquequo impii exaltabuntur?* Exprimit Paraphrastes querimoniam de prosperitate, *usquequo improbi prosperitate fruiti sunt, Domine, usquequo improbi sedebunt in tranquillitate?* Rectè monet Trevetus in translatione Hieronymi aut mendum esse, legique debere, *exultabunt*, aut, *exaltabuntur*, positum quia *exultantes*, corde exaltantur. Verbum Hebræum futuri temporis *jahhalozu*. Bis repeti peccatores Euthymius vult, quia & in Deum, & in proximum peccant. Hugo interpretatur de dæmonibus, quibus addi possunt homines. Exaggerationem, ut prius indicavi, repetitio importat, *usquequo*, diuturnitatem: ceteræ, quod peccatores de peccatis glorientur, eaque manifestent, & verbis, & factis. Ambrosius *h*, qui psalm hujus argumentum simile facit argumento 72. interpretatur præsentem sententiam, quod qui habent hic umbratilem gloriam, ubi de sæculo excesserint, fructum consolationis habere non possint. Quasi ex affectu compassionis loquatur nunc David, quod peccatores inaniter glorientur. Rursus *i* tamen existimat induci à Davide hic loquentes quos superbia inflatos asserit; & ipse nihil affirmat tam superbum, quam quum qui sub peccato sunt, alios indignè ferant peccatores vivere, dicentes: *Usquequo peccatores, &c.* Melior prior Ambrosii sententia cum communi conveniens, ut ipsemet loquatur Propheta, vel quivis justus, cujus ille personam induat, ac ægrè ferat vivere peccatores, ac vigere tamdiu, & de sua gloriari impietate, atque exultare. *Nunc autem exultatis in superbiis vestris*, ait Jacobus *k*: omnis exultatio talis maligna est. nempè *lætaricum male feceris, & exultare in rebus pessimis*; prædicare peccatum suum, sicut Sodoma *l*; ac *fronte meretricia nolle erubescere m*. Hæc summa iniquitatis nota, cum nullus peccati pudor est, & sic peccatur, quod Cyprianus *n* deplorat suo factum tempore, scilicet apud Gentiles; quasi magis per ipsa peccata placeatur.

Sensus loci. h in Ps. 72. i ibid. c. 34. k c. 4. 16. l Prov. 2. 14. m Esa. 3. 9. n Jer. 3. 3. ten. Demetr.

Effabuntur, & loquentur iniquitatem.) Hier. *fluent loquentes antiquum*. Alii, *effutient*, seu *ebullient*, *loquentur dura*, seu *superba*, nempè *verba*, ideſt, erumpent, ut loquantur verba fastuosa, & cum fastu, ut antiqui, qui ipsa sibi antiquitate auctoritatem, grandioreq; ætate & usa longo rerum pepererunt, & esse severiores solent. Vel *loquentur*, ut Nebiensis exponit *inveteratam malitiam*, quasi repetentes illud Pharaonis, *quis est Dominus? nescio Dominum*, ut observat Trevetus Chaldaicè *effutient*, sive *effluent, & loquentur calumnias*, aut *iniqua*. Hebræa sunt יביעו ידברו עתק

A *jabbiu jedabberu hhatak*. Primum verbum declaratum est psalmo 77. *o loquar propositiones*, & in 18. *p Dies diei eructat verbum*, & in 58. *q Ecce ipsi loquentur in ore suo*. Vertitur præterea *eructandi* verbo in 118. *r* & in 144. *s* & alibi, proprieque significat *fundere verba ex ore velut ex vena, fonte, scatebra, & quasi ebulliendo, atque cum impetu effluendo*. Ergo hic denotatur sermo iniquorum prolatus cum affluentia, impetu, ebullitione, severitate, atrocitate, cum ampullis, bullisve, quæ in ebulliente existunt aqua. Vocavit Horatius *t ampullas* verba turgentia, tumida, inflata, & ampullari *u* similia loqui: eademque ratione M. T. *x* ληκύθους usurpavit, & Plinius *y*, petita à vasculis metaphora, orificio angustiore, turgidiore ventre; vel à tumore, sive bulla, & alii ληκυθίζειν: etsi hoc ad exquisitam potius pertinere orationem velint. Adi Horatii bonum Interpretem Torrentium, item Turnebum *z*, & Calaneum *a*. Non ineptè Bartholomæus Botta sic rem expressit carmine.

o vers. 2. p vers. 3. q vers. 8. r vers. 7. t in Arte. u lib. 1. ep. 3. x lib. 1. ad Att. ep. 12. y lib. 1. ep. 3. z lib. 4. c. 5. lib. 26. c. 28. a in Plinium.

Quo Deus usque feres illorum grandia verba?
Os tumidum fastu sesquipedale sonat.

In Psalterio vetere, & apud August. legitur, *respondent*, in Romano, apudq; Cassiodorum, pronunciabant. Quasi loquentes iniquitatem improbi antiquam, malitiam, verba dura, & sæva videantur proferre effata, responsa, pronunciata, veteres, ac receptas sententias, scita veterum, rata decreta. Nomen ultimum textus Hebræi עתק *hhatak* significat *vetus, durum, forte, tumidum*. Occurrit jam prius in Ps. 30. *b* & 74. *c* in ultimo, *Nolite loqui adversus Deum iniquitatem*. Hieron. *in cervice veteri*, alii, *in collo duro, præfracto, pingui, in gutture quodammodo inflato*. In alio. *Muta fiant labia dolosa, quæ loquuntur adversus justum iniquitatem*. Hieronym. *dura*. In Cantico Annæ *d*, quod legimus, *Recedant vetera de ore vestro*, Græcè est μὴ ἐξελθέτω μεγαλοῤῥημοσύνη ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν, *non egrediatur magniloquentia ex ore vestro* Cyprianus *e*, *Non procedat, vel extat magniloquentia*. Augustinus *magniloquium*, Hebraicè יצא עתק מפיכם *jetse hhuthak miepichē*, & supplenda est negatio אל *al*, ex præcedente illius loci mem- C bro. Chaldæus interpretatur ibidem, *blasphemias*. Alii, absque particula negante, *egrediatur*, ideſt, *cesset asperior sermo ex ore vestro*: vel cum illa particula, *neque egrediatur verbum arrogans de ore vestro*: denique *recedat*, ut Cajetanus exponit *fortitudo de ore vestro*, ne videlicet vos de illa jactetis, & illam venditetis.

b vers. 19. c vers. 6. d 1. Reg. 2. 3. e li. 3. c. 4. & ad Novatia.

Loquentur omnes qui operantur injustitiam.) Hier. *garrient*, ad modum avium loquentes, *sine ratione*, inquit Trevetus. Alii *magnificabuntur*, vel, *jactabant se, extollent, prædicabunt, gloriabūtur*. Chald. *dicentes verba opprobrii*. Verbum יתאמרו *ittbammeru* conjugationis ultimæ, quæ significat *reciprocam actionem ad seipsum*, rectè transfertur illis ultimis modis, quia qui se laudat, sponte ipse se excitat, atque, ut ita dicat, facit seipsum de se loqui, quod quia vanum, inane, & irrationabile est, bene etiam *garriendi* verbo declaratur, quoniam avis garriendo ipsa se provocat, velutique laudat, & gloriatur ac interdū contendit cantu cum alia. Semel adhuc apud Esaiam *f* extat idem verbū in secunda persona, posito tamen י *jod* in medio pro D א *aleph*, *in gloria eorum superbietis* ובכבודם תתימרו *bichuodam ithiammeru*, quod Vatablus exponit, *oblectabitis vos ipsos*: alii, *jactabitis vos, exaltabitis, magnificabitis*. Chald. תתפנקון *thithpannekun*, *lætabimini*. Græcè ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῶν θαυμασθήσεσθε, *in divitiis eorum admirabimini*, seu *eritis admirabiles*. Interrogationi factæ, *Usquequo*, seu *quamdiu, & quo tandem perdurabit*, ac *pertingat peccatorū superbia, & iniquitas, & cur Deus bibere sinat agere progredique*, multę reddi caussæ possent. Una infra *g* indicatur, *donec fodiatur eis fovea, & compleantur iniquitates eorum h*. Aliæ sunt, vel ad exercitium justorum; vel ut iis pœnitentiæ spatium, locusve concedatur; vel, ut si hoc abutantur, magis inexcusabiles fiant; vel, ut vis liberi arbitrii illorum magis perspiciatur; vel, ut bonitas & justitia Dei magis innotescant. Qua de re dictum non semel. Observat etiam Hugo ter *loquendi* verbum de peccatoribus dici (potuit & quater affirmare, addendo verbum *gloriandi*) semel *verbum* operandi; quoniam potentiores inquit sunt in lingua mali, quam in manu. Sic enim scripsit Esaias *i* de quodam, quod *superbia, & arrogantia ejus, & indignatio ejus, plusquam fortitudo ejus*: & Jerem. *k* inducit Deum dicentem, *Ego scio jactantiam ejus, & arrogantiam eo quod non sit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat conata sit facere*: & Sapiens *l* ait, *quod omnes insipientes, & infelices supra modum animæ superbi sunt*, *m* ideſt,

f 17. de Civ. c. 4. g c. 65. 5. h vers. 13. i Gen. 15. 16. k c. 16. 6. l c. 45. 30. m c. 15. 14.

deſt, ſupra vires, pluſque quam valeant. Sed apud Jeremiam, qui de Moab agit, ſicut & Eſaias, R. Joſeph Kimhi *a* exponit; *Ego novi impregnationem ejus*, videlicet ex inceſto concubitu; quæ cogitatio valet, quemadmodum & ſimiles defectus natalium, rerumve aliarum, ad comprimendam arrogantiam. Attingit Ayguanus quæſtionem. Utrum gravius peccatum quod primo committitur, vel de commiſſo gloriari, reſpondetque hoc ſecundum; quia qui gloriatur, & lætatur quum ſimili mala voluntate ei, quam prius habuerat, novam delectationem, & gloriationem habet, hocque deterior præterea videtur, quod abſente objecto, vel etiam fomite, quibus antea incitabatur, adnuc placet peccaviſſe; & ex malitia jam quodammodo peccat. Notat idem auctor præterea, nonnullos gloriari ipſo peccandi propoſito, ſive expectatione, cujuſmodi dives erat, excitans ſeipſum ad fruendum bona, quæ ſibi comparaverat *b*. alios, dum peccant, de quibus ſub numero unius in alio Pſalmo *c*. *Quid gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate?* quoſdam poſt peccatum, & *cùm male fecerit d*. Tandem Baſilius, vel Theodoretus, volunt non poſtulari hoc loco exitium iſtorum; ſed ne prævaleant, & ne habeant ἐξουσίαν ἐφόδιον ὡς ἀδικίαν *poteſtatem veluti viaticum, & inſtrumentum ad injuſtitiam*. Certè juſtus hoc eſſe contentus debet, nec lætatur videns vindictam; niſi quia ſic viſum Deo, nec melius malis remedium erat.

a in Jerem. — Peccatum prius commiſſum levius eſt, quam de commiſſo gloriari. — *b Luc. 12.19* — *c Pſ. 51.3* — *d Prov. 2.14*

Verſ. 5.) Populum tuum Domine humiliaverunt, & hæreditatem tuam vexaverunt.

Verſ. 6.) Viduam, & advenam interfecerunt, & pupillos occiderunt.

Senſus loci. SUmma capita enumerat malorum, quæ ſuperbi, peccatores, operatores injuſtitiæ cum ſumma ſuperbia, & protervia perpetrarunt. Afflixerunt Dei populum, & quos ille ſibi in peculium, peculiaremve delegit hæreditatem, variis injuriis, damniſque affecerunt: ſævierunt etiam atque crudeles manus intulerunt perſonis omni humana deſtitutis ope, & quarum gerit ipſe ſingularem curam, & geri ab aliis præcipit, viduis, peregrinis, orphanis, ut oſtendi Pſ. 67. *e* Itaque tacitè exigit à Deo, at ſuaſmet, ac proprias ulciſcatur injurias: & qui dici *ultionum Deus ſolet*, ſeipſum ulciſcatur, ne quis illud uſurpet *f*, *Si Deus eſt, vindicat ſe de eo qui ſuffodit aram ejus*, ideſt, qui attrivit cultores ſuos: & exprobret *g*, *ubi eſt Deus eorum?* Ad indignationem adverſus hoſtes, ait Græcus auctor ab Agellio citatus, excitat Deum, dum dicit populum Dei eſſe, qui humiliatur, hæreditatem, quæ vexatur. Admonet item Deum officii ſui, quod eſt, ut modo dixi, miſeras depoſitaſque perſonas potiſſimum tueri, atque vindicare.

e verſ. 6. — *f Judic. 6.31* — *g Pſ. 41.4. Pſ. 78.10*

Populum tuum Domine humiliaverunt.) Hieron. in futuro, *conterent*. Alii in præſenti *conterunt, opprimunt, commolunt*. Importat ידכאו *iedacchu contritionem, & comminutionem*. Tempus autem futurum denotat, verendum, ne quod jam factum eſt, adhuc fiat, pro inveterata nocendi conſuetudine, & inſita in Dei populum malevolentia. Humiliatio dejectionem ſonat, & quod Apollinarius ait, δαπίδῳ ἰσοδῶσαι, *ſolo æqualem ponere*, ſive *ſolo adæquare, humi dejicere, ſubjicere, ſubmittere, ſupponere*. Humilitatis virtutis tribulatio, tentatio, perſecutio occaſionem quidem dat, ſed non eſt hic de virtute ſermo, quidquid Ayguanus dicat. Juxta tropologiam, vel accommodationem, concedi poteſt ſenſus iſte. Prioris generis eſt quod affert Hugo, conari dæmones, vel improbos etiam homines, impedire motus bonos, ut de Deo memoriam: *vexare hæreditatem Dei*, hoc eſt, turbare contemplationi deditos, &c. Applicat etiam eadem mala malis Sacerdotibus, & Prælatis. Tale quod eſt apud Greveum *h*, Dominum habere populum in nobis, ſecundùm rationem noſtram, & motus rationales ordinatos, hæreditatem ſecundùm affectionem, & ordinatam in eo charitatem; populum enim conſtare rationabilibus; humiliari quando animus ad inferiora ſe dejicitur, per mundum, ſeu mundi prudentiam, per habendi cupiditatem, carnem, vel prudentiam carnis, per voluptatem: diabolum, per vanitatem, ſive vanam gloriam: charitati convenire nomen *hæreditatis* ab hærendo, quia eſt de immobilibus; fides, & ſpes de mobilibus, quatenus evacuantur *i*: hanc hæreditatem vexari in juſto, ut ei *vexatio det intellectum k*; ſed non amitti, quoniam *non poſſunt eam extinguere aquæ multæ l*; nec juſtum quid *ſeparare à charitate Chriſti m*.

Tropolog. — *h ſerm. 200* — *i 1. Cor. 13.13.* — *k Eſ. 28.19* — *l Cant. 8.7* — *m Rom. 8.38.39.*

Et hæreditatem tuam vexaverunt.) Hieronymus, *affligent*, ſignificat ἐκάκωσαν *malis affecerunt*, & יענו *jehannu* in piel involvit *vehementem afflictionem*. Cur autem populus Hebreus appelletur hæreditas Dei, alias docuimus. Quæ appellatio multo magis convenit populo Chriſtiano, *regeneratq in hæreditatem incorruptibilem, &c. ſecundum miſericordiam Chriſti magnam n*.

n 1. Pet. 1.3.4

Viduam.) Lege citatum Pſalmum 67. *o* Per allegoriam Philo *p* nationem Judæorum ſimilem ait pupillo, & viduæ, cui nullus fert opem niſi ſolus Deus: ceteras nationes juvare ſe in calamitatibus mutuis commerciis, Judæis ob diverſitatem morum, & rituum neminem ferre opem. Animam cujuſque juſti præcipit Auguſtinus *q*, exiſtimare ſe viduam, & deſolatam, quamdiu peregrinatur à Domino, ſuamque viduitatem Deo defenſori viduarum commendare precatione. rum aſſidua, & impenſiſſima commendare precatione. *Si in deliciis vivis, vivens mortuus es r*, *nomen habens quod vivas, quum mortuus ſis ſ*. Intemperantis vivere mori eſſe, & contra, nec tam viventem dici, quam cadaver debere auctores quoque profani *t* ſcripſerunt.

o verſ. 6 — Allegoria. — *p lib. de creatione, ſive de offic. Princ.* — *q Epiſt. 121.* — *r 1. Tim. 5.6* — *ſ Apoc. 3.1* — Intemperantis vivere eſt mori. — *t Euripid. & Sophocl.*

Et advenam.) In textu Græco immutatur ordo, quia ponitur in hoc membro καὶ ὀρφανὸν, *& pupillum*. Theodotio pluraliter ὀρφανοὺς *pupillos*, qui ſunt in ſequenti, in illo autem καὶ προσηλύτους, pro quo eſt hic, *& advenam*, & cujus loco vetus Pſalterium habet, ac Auguſt *proſelytum*, cui facit ſynonyma *peregrinum, adventitium, advenam*. Baſilius, Theodoretus, Euthymius, Nicephorus, item Bartholomæus Botta putant hoc loco ſumi *proſelytum*, pro eo, qui ex Gentili factus eſſet Judæus. Apollinarius vocat ξείνους *peregrinos*. Agnoſco illam notionem *proſelyti*, de qua in Actuum *u* egi commentario, ſed non ubique illam puto eſſe, ubi extat id nomen. Nam cum in Exodo *x* cavet Deus, *ne advenam contriſtem* προσήλυτον גר *gher* cauſſa redditur, *quia & ipſi Hebræi advenæ fuerunt* προσήλυτοι גרים *gherim in terra Ægypti*, quod profectò non ſignificat alienæ religioni aggregatos. Eſt quidem verum quod Abulenſis *y* docet lacinitate donatum *proſelyti* vocabulum non reperiri in libris Moyſis, ſed primum in Paralipomenon, Tobię, Ezechielis, & poſtea in novo Teſtamento, tamen in textu Græco legitur non apud citatum Exodi locum dumtaxat, ſed in alio ejuſdem libri *z*, *Si quis peregrinorum in veſtram voluerit tranſire coloniam* ἐὰν δέ τις προσέλθῃ ἐν ὑμῖν προσήλυτος: Item: *Eadem lex erit indigenæ & colono qui peregrinatur apud vos*, καὶ τῷ προσελθόντι προσηλύτῳ ἐν ὑμῖν. In Levitico *a* vocantur προσήλυτος προσκείμενοι, *proſelyti adjiecti*. Deuter. *b* jubetur, *ut ſive ſit civis ſive peregrinus*, προσήλυτος *audiatur, nec ulla ſit in ea re diſtantia*. Rurſus eodem libro *c* ſcribitur, quod *facit Deus judicium pupillo, & viduæ, & amat peregrinum* גר *gher* προσήλυτον, *& dat ei victum, atque veſtitum*. Item, *quod maledictus d eſt, qui pervertit judicium advenæ*, προσηλύτου, גר *gher*, *pupilli, & viduæ*. Quæritur præterea Deus apud Malachiam *e*, de illis, *qui humiliant viduas, & pupillos, & opprimunt* גר *gher* προσήλυτον. Exiſtimo in hoc loco Pſalmi non agi de Gentili converſo ad Judaiſmum, ſed de quolibet *peregrino*, quem contingeret divertere per Judæorum regionem quacumque de cauſſa. Idem judiciū de Pſ. 145. *f Dominus cuſtodit advenas* προσηλύτους גרים *gherim pupillum, & viduam ſuſcipiet*, & ibidem legit Auguſtinus cum vetere Pſalterio, *proſelytos*. Hilarius *proſelytum* in ſingulari, Apollinarius. πένητα. Denique nulla cauſſa eſt, cur hic ſumatur *advena* προσήλυτος גר *gher*, aliter quam pro quovis *peregrino*, quoniam generalis querimonia eſt de injuriis illatis miſerabili cuicumque perſonæ, nimirum, *viduæ, pupillo, ac peregrino* etiam. Ex Latinis unum Treverum legi, qui ſentiret cum Græcis. Lyranus exponit de Hebræis in Ægypto: ceteri univerſè de quolibet *peregrino*. De locis Deuteronomii eadem poſſet ratio eſſe, maximè de poſteriore. De ſpirituali *peregrino* dixi explanans Petrum *g*, & Pſalmum 38 *h*.

u in Act. 2.11. — *x Ex. 22.21* — *y in Matt. 23.9.87.* — *z c. 12.48.49* — *a c. 17.8* — *b c. 1.18* — *c c. 10.18* — *d c. 27.19* — *e c. 3.5* — *f verſ. 9* — *g in 1. Pet. 2.11.* — *h verſ. 13*

Interfecerunt.) Non tantum vitam re ipſa eripiendo violentè ſed, ac fortaſſe potius, ut Hugo explicat, ſpoliando, & auferendo viduæ ſubſtantiam & pupillis, & peregrinis, unde vitam tolerabant; nam *panis egenorum vita pauperū & qui defraudat illum homo ſanguinis eſt; qui aufert in ſudore panem, quaſi qui occidit proximum ſuum, qui effundit ſanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres ſunt i*. Adverſus inhoſpitales egi aliis in commentariis meis, nec repetenda ſunt eadem. licet id factitari videam à Sanctis Patribus, & Auguſtinus, quum quædam tranſcripſiſſet ex opere de Civitate *k* Dei in libro de cura pro mortuis *l* ad ſepulturæ cauſſam rationemque pertinentia, pro-

i Eccl. 34.25 — *k lib. 1. c. 13* — *l c. 2. & 3.*

propterea ſe feciſſe dicit, quia facilius recenſeri potuit, quam idipſum alio modo eloquendum fuerit; Ego tamen niſi me mea memoria fallat, repetitionibus abſtinere ſoleo.

Et pupillos occiderunt.) Monui prius ordinem alium in textu Græco eſſe, & hos rejectos in præcedens membrum; legere etiam quoſdam ſingulariter *pupillum*. De *pupillo* autem alibi egimus, quidem ab *orphano* differat, licet hoc *orphani* Græcum nomen, hic habeatur.

Verſ. 7.) Et dixerunt, non videbit Dominus nec intelliget Deus Jacob.

Senſus loci. ADmodo dictam iniquitatem adverſus proximum, acceſſit contra Deum prava ſententia blaſphemaque oratio ut illum injuſtiſſime homines, latere poſſe ſibi perſuaderent, & aliis quoque perſuadere conarentur, ac propterea ſumma graſſarentur licentia, quod crederent minime conſiderantur Deum crimina ipſorum, vel eorum rationem habiturum ut vindicet, puniatque. Dixerat Deus in *a* lege, ſe ſi qui *viduam, & pupillum læderent fore ut illi vociferarentur, & ipſe audire clamorem eorum, & indignaretur furor ejus percuteretque illos gladio, & eſſent uxores eorum viduæ, & filii eorum pupilli*: hi autem *effantur & loquuntur iniquitatem, loquuntur operantes injuſtitiam*, nihil horum verum eſſe. Certe ita ſe gerunt ac ſi prorſus non crederent, & contradicerent, etiamſi alioqui profiteantur veram religionem. Irritatur acerrime Deus tali blaſphemia. *Et erit in tempore illo*, inquit apud Sophoniam *b ſcrutabor Jeruſalem in lucernis, & viſitabo ſuper viros defixos in faucibus ſuis fæces*, licet interpretari *colluvionem* aliorum peccatorum, ex qua tam putidus error exiſtit, *qui dicunt in cordibus ſuis, non faciet bene Dominus, & non faciet male*. Quod aliter cecinit Poeta profanus *c*.

a Exod. 22.23.24 — *b c. 1.12* — *c Lucret. l. 1*

Ipſa ſuis pollens opibus, non indiga noſtri,
Nec bene pro meritis capitur, nec tangitur ira.

Malachias inducit conquerentem *d* Deum, *Invaluerunt ſuper me verba veſtra, & dixiſtis quid locuti ſumus contra te? Dixiſtis, vanus eſt qui ſervit Deo, & quod emolumentum quia cuſtodivimus præcepta ejus, & quia ambulavimus triſtes coram Domino exercituum? Ergo nunc beatos dicimus arrogantes ſiquidem ædificati ſunt facientes iniquitatem, & tentaverunt Deum, & ſalvi ſunt*. Ibidem *e*, vero antea comminatur, *Et accedam ad vos in judicio & ero teſtis velox maleficis, & perjuris, & qui calumniantur mercedem mercenarii, viduas, & pupillos, & opprimunt peregrinum, nec timuerunt me*. Eamdem adhuc prius quærimoniam *f* expoſuerat. *Laborare feciſtis Dominum in ſermonibus veſtris, & dixiſtis in quo eum fecimus laborare? In eo quod dicitis omnis, qui facio malum, bonus eſt in conſpectu Domini; & tales ei placent aut certe, ubi eſt Deus judicii?* Apertior adhuc illius impudentia, quam Job refert *g*. *Et dicis, Quid enim novit Deus? & quaſi per caliginem judicat. Nubes latibulum ejus, nec noſtra conſiderat, & circa cardines cæli perambulat*. Dictum de re tota pſalmo 72. *h Et dixerunt, quomodo ſcit Deus, & ſi eſt ſcientia in excelſo*.

d c. 3.13.14.15 — *e verſ. 5.* — *f c. 2.17* — *g c. 22.13.14* — *h verſ. 11*

Et dixerunt.) Dixi ſæpe *dicendi* verbum uſurpari, ſive qui utatur ſermone extremo, ſive intus loquatur ſecum dumtaxat, ſive ſubmiſſa tantum voce, quam ſolus exaudiat. Apollinarius ſic explanat.

οὐδ' ὅπα οὐρανίην ἀνακτῶν ἐμπάζοντο,
οὐ γὰρ Ἰακώβου δέκτων θεὸν ἴδμεναι ὕβριν.
Neque vocem cœleſtem regiam curabant
Non enim Jacobi, putabant Deum intelligere calumniā.

Euthymius etiam rectè ennotat hæc tametſi ipſo ore ac lingua non ſæpe dicant, corde tamen perſæpe intra ſe revolvere iniquos homines: neque enim tanta umquam auſuros, nihil hujuſcemodi ſententiis vel cogitatione ſaltem ſubſcriberent.

Non videbit Dominus.) Sic ille apud Job *i*, de quo memini, *quid enim novit Deus*: & in pſal. 72. *k* Alii *Quomodo ſcit Deus, & ſi eſt ſcientia in excelſo?* quaſi remotior ſit impedimento locus, & ὁ ἰσχυρὸς, quo nomine utuntur Lxx. in Job, idcirco ſua fortitudine uti non valeat, quia cognitione infirmus eſt: nec ſufficiat dominum eſſe, quod hic nomen extat, ſi deſit notitia. Idcirco Samuelis mater jubens recedere vetera de ore impiorum μεγαλοῤῥημοσύνην, ut jam prius notavi, occurrit iſti magniloquentiæ, atque ſublimibus adverſum Deum verbis, quia Deus אל *el*, *fortis, ſcientiarum Dominus*, ideſt, fortis, ac potens in ſcientia, *& ipſi præparantur cogitationes*, hoc eſt, novit opera omnia, cogitationeſque hominum.

i c. 22.13 — *k verſ. 11*

Nec intelliget Deus Jacob.) Denominatio Dei à Jacob, auget blaſphemiam, quia Dei circa iſtum Patriarcham providentia ſingularis extitit: Cujus etiam denominationes alias alibi cauſſas reddidimus. *Perverſa eſt hæc cogitatio*, inquit Eſaias *l*, *quaſi ſi lutum contra figulum cogitet*, dicentium, *quis videt nos?* Talis inſania dicentis *m*; *quis me videt? quem vereor?* & ſenum, qui cùm evertiſſent ſenſuū, & declinaviſſent oculos ſuos, ut non viderent cœlum, neque recordarentur judiciorum juſtorum dixerunt, *nemo nos videt n*, & aliorum ſeniorum domus Iſrael dicentium, *non videt Dominus nos, dereliquit Dominus terram o*.

l c. 29.16 — *m Eccl. 23.25.26* — *n Dan. 13.15.20* — *o Ezech. 8.12*

Verſ. 8.) Intelligite inſipientes in populo, & ſtulti aliquando ſapite.

Senſus loci. ACris, vehemenſque reprehenſio, & admonitio ſalutaris, ut aliquando tandem redeant ad ſe vecordes, & omnium mortalium inſipientiſſimi, ac ſtultiſſimi, adeoque fatuas de Deo exponant opiniones, & animum reflectant ad rationem, quæ craſſiſſimi, pernicioſiſſimi, turpiſſimi eos erroris convincet, efficietque, ut inſitam veram de Deo notionem à natura, quam vix eſt, qui habere non poſſit, concipiant; & ſe quod obliti videntur, homines eſſe rationales cognoſcant. Talis dicendi formula in Pſalmo 2. *p* Deuteronomio *q*, Jeremia *r*, & Chriſtus ipſe aliquando *ſtultos* appellavit *ſ*.

p verſ. 10. — *q c. 32.6* — *r c. 5.21* — *ſ Mat. 23.17 Luc. 11.40*

Intelligite inſipientes in populo.) Hieronymus, *ſtulti*, Felix, et Cajetanus, *beſtiales* Campenſis, *beſtiis non multo preſtantiores*. Hebræum nomen בערים *babbarim*, ſignificat *ardentes*, nimirum forore. Redditur etiam בער *babbar* in aliis pſalmis, *ad nihilum redactus t*, & iterum *inſipiens u*, ſignificat vero בעיר *behbir animal, jumentum, pecus*. Sic etiam non ut poeta, ſic bonus Chriſtianus.

t c. 12.20. — *t Pſ. 72.22* — *u Pſ. 91.7. Pſ. 48.11*

Gens ergo bruta penitus ignorantia,
Obſeſſa pectus, ſomnolentum diſcute
Animi veternum, & cogita tecum, &c.

In Pſalterio vetere, ac Romano *(intelligite nunc qui inſipientes eſtis in populo.)* Ita quoque Caſſiodorus, Auguſtinus, Arnobius. Pſalterium autem quo utitur Eccleſia Ambroſiana omittit, *qui eſtis*, legitque, *intelligite nunc, &c.* Alibi Auguſt. *x* pro, *nunc*, legit, *ergo*. Grecè σύνετε δὴ ἄφρονες ἐν τῷ λαῷ ubi δὴ cui nil reſpondet Hebraicè, ſignificare *nunc* poteſt, et *ergo*. Syneſis vero exigitur in imprudentibus, hoc eſt, vis bene judicativa de agibilibus juxta legem communem, cum ſcilicet ab ea recedendum eſt *y* Congruit huic loco ille alius ex Pſal. 31. *z Nolite fieri ſicut equus, & mulus quibus non eſt intellectus*. Nam ibi eſt ὡς οὐκ ἔστι σύνεσις אין הבין *en havin* hic autem σύνετε, & בינו *binu*, Diſcrimen Hugonis, ut *intelligere* pertineat ad inſipientiam, qua malè ſentitur de Deo. *ſapere* ad ſtultitiā, quà poſtponuntur Deo creaturæ: vel prima ad intellectum ſecunda ad effectum, & quaſi ad ſaporem intellectualem, quod RicKelius etiam dicit, in vocabulorum proprietate fundamentum non habet; Hieron. ut recitavi, priore loco ponit *ſtultos*. Diſtinguit Ayguanus inſipientium genera quinque, ratione fatuitatis, & amentiæ, ratione iniquitatis, & malitiæ, ratione inhoneſtatis, & ſtultitię, ratione vilitatis, & immunditiæ, ratione incredulitatis, & perfidiæ: Singulorum explanationem lege apud illum. Poſtremo *inſipientes in populo* non intelliguntur populares, aut vulgares, ſive, ut Botta loquitur, turba vulgaris, aut, ut Arias, inſana turba, ſtupidumq; vulgus, ſed quotquot in populo complectente quoſlibet, laborabant huiuſmodi ignorantia, & ſtultitia, ſicut cùm vocat Moyſes *a populum, ſtultum, & inſipientem*, & Jerem. *b ſtultum, nec habentem cor*. Vel quia non videntur ſinguli, ad tantam inſipientiam, & ſtultitiam redacti, poſſunt intelligi qui ſunt in populo omnium inſipientiſſimi, ſtultiſſimiq; ſicut *benedicta in mulieribus Maria dicta eſt*, quia mulierum omnium maximè benedicta, inter quas comparatio fiebat, non quod non etiam virorum cunctorum, ſi unus excipiatur CHRISTUS.

x Ep. 46. — Syneſis exigitur in imprudentibus quum a lege communi recedendum eſt. — *y 2. Th. 2.8; 9.40. & ult.* — *z verſ. 9.* — Inſipientium genera quinque ab Ayguano aſſignata. — *a Deut. 32.6* — *b c. 5.21* — *Luc. 1.28*

Et ſtulti aliquando ſapite.) Hieron. *& inſipientes aliquando diſcite*. Alii cum interrogatione, *& fatui quando intelligetis? prudentes eritis, ſapietis?* Dictio מתי *mathai*, interrogationem includit. Sic debuiſſet eſſe πότε, non ποτὲ, ſed imperativa oratio congruit cum priore membro: & magis etiam urget, quam interrogativa, placuitq; magis Lxx. & ipſimet Hieronymo. Auguſtin. *c* porro ex hac imperatoria, ſeu hortatoria oratione argumentatur liberum in nobis arbitrium. *Niſi enim libero*, inquit,

c Epiſt. 46.

quit, arbitrio intelligemus, atque saperemus non nobis præciperetur, dicente Scriptura (*Intelligite ergo, qui insipientes estis in populo, & stulti aliquando sapite*) *Eo ipso quippe quo præceptum, & imperatum est, ut intelligamus, atque sapiamus, obedientiam nostram requirit, quæ nulla potest esse sine libero arbitrio*. Deinde, ut probet cum libero arbitrio gratiæ necessitatem, quod est argumentum epistolæ ad Valentinum, subdit. *Sed si posset hoc ipsum sine adjutorio gratiæ Dei fieri per liberum arbitrium, ut intelligeremus, atque saperemus, non diceretur Deo* a, (*Da mihi intellectum, ut discam mandata tua*:) *neque in Evangelio* b *scriptum esset* (*Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas*,) *nec Jacobus* c *Apostolus diceret*, (*Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei.*) Ceterum id cujus ignoratio reprehenditur hoc loco, licet multo citius, facilius, certius, evidentius, per gratiam cognosci possit, nihilominus lumine solo naturali notitia ejus comparari potest, quod scilicet habeat Deus providentiam, & quæ isti necessaria est, scientiam rerum humanarum. Quo magis merito acriusque reprehenduntur, qui nesciunt, & *insipientes* ac stulti nominantur, qua appellatione non adeo digni sunt, qui versantur in ignoratione rerum supernaturalium, etsi propterea quoque reprehensionem merentur, si sint res necessariæ saluti, quoniam si facerent quod in se est & sufficienti gratiæ quæ ipsis offeretur obedirent, hujusmodi cognititionem nanciscerentur. *Stultorum, quorum numerus infinitus* d, viginti genera enumerat Antoninus e, & formas stultitiæ magis universales tres. Auctor est in promtu.

a psal. 118.125. b Luc. 24.45. c c. 1.5. d Eccl. 1.15. e p. 1. tit. 3. c. 4. 15. 55.

Vers. 9.) Qui plantavit aurem non audiet? aut qui finxit oculum non considerat?

Vers. 10.) Qui corripit gentes, non arguet: qui docet hominem scientiam?

Vers. 11.) Dominus scit cogitationes hominum, quoniam vanæ sunt.

Sensus loci.

COarguit, convicitque insipientiam, & stultitiam negantium Dei providentiam, & scientiam rudi, sed efficaci argumento, & aculeata interrogatione. Qui namque fieri, ait, potest, ut Deus, qui hominum, & brutorum capitibus aures affixit, audiendique facultatem dedit, non exaudiat quæcumque insani homines inepte, falso, arroganter, blaspheme loquuntur? quomodo non perspiciet atque considerabit quæ geruntur ab impiis, ac iniquis hominibus qui oculus illis aptavit sub fronte, videndique vim concessit? qua ratione quidquam latere ipsum potest eorum quæ homines quantavis sollertia agant, vel astutia; vel quo pacto effugere illius scientiam, & vindictam posse se quis putet, crimina patrando; quum ut constat longo plurimorum annorum experimento, in variis nationibus insignia severæ justitiæ suæ vindicis exempla ediderit, cunctis autem hominibus quidquid sciunt, intelligunt, sapiunt, prudenter agitant, aut deliberant, per insitam intelligendi potentiam, ac per auxilia etiam alia communicaverit verè scientiarum dominus f? Infert denique novisse præterea optime Dominum quam secundum se spectatæ cogitationes hominum vanæ futiles, invalidæ, inefficaces, nullius momenti sint, ejusdemque præterea modi res, quas cogitant, fingunt, comminiscuntur. Tot vetus admonet fuisse Rabinum nescio quem, qui Davidem objiceret dicere etiam debuisse se Deo *qui creavit os, non loquetur? qui creavit stomachum, non comedet?* & sic de aliis membris. Respondet, occurrere voluisse errori, quod singularia non cognoscuntur à Deo, quia sensui subjecta sunt, nec potuisse ignota esse Deo, quia ipse condidit organa, quibus immediatè res sensibiles ab animali percipiuntur, ideoque percipere debet modum ipsum, quo cognoscuntur, quemadmodum qui acum facit, suendi modum scire debet. Non est verendum ne vilescat hujusmodi cognitione divinus intellectus, ut quidam g velle Aristotelem h putant, & simpliciter ita illum sensisse tradunt, Clemens Alexandrinus i, Nyssenus, aut Nemesius K, Theodoretus l, Ambrosius m. Quo modo agere naturam propter finem, ut à suo dirigitur auctore, docuisset Aristoteles n, & nihil cum natura facere frustra o, & esse auctorem caussamque omnium p, & ea continere, ac movere voluntate sua q, & ei esse charissimum, qui contemplativam adjungat activè felicitati r; & bona malaque meritis distribuere s, & providentia divina ordinatam viri, & mulieris naturam ad

f 1. Reg. 2.3. g Arim. 1. d. 15. q. 1. Aristoteles arguitur erroris. h 12. Meta. t. 51. i 5. Strom. k 8. Philos. c. 4. l 6. de affect. Græc. m 1. offic. c. 13. n 2. Physic. o 1. de cœlo c. 13. p 12. Meta. c. 4. q l. de mundo. r 1. Ethic. s 4. magn. moral. c. 8.

societatem t, nisi particularem de singulis haberet scientiam? Denique objicit Empedocli, ut maximum incommodum, quod sit Deus insipiens, ac ignorans nonnullarum rerum u. Vindicant Aristotelem ab hujusmodi errore Aquinas x, Capreolus y, Massilius z, Suarez noster a, Valentia b, Molina c, alii; & indicat etiam R. Moses d. Rationibus id confirmare, & refellere contrarias, non est præsentis instituti.

Qui plantavit aurem, non audiet?) Legit Ambrosius e in præsenti, *audit*, est ita & Græcè ἀκούει; quamvis Hebraicè in futuro sit ישמע *ismahh*. Urget autem idem Pater loco isto asserentes quod prætereat Deum operis sui cura, & scientia. Potest opus suum, inquit, ignorare artifex? homo est, & in opere suo latentia deprehendit, & Deus opus suum nescit? altius ergo profundum in opere, quam in auctore? & fecit aliquid quod supra se esset, cujus meritum ignoraret auctor, cujus affectum nesciret arbiter? Rectè *plantandi* verbo usus est David, quod propriè significat נטע *natahh*, & φυτεύειν, quia eminent aures ut ea quæ plantantur, ac immotæ sunt in nobis, & excavatæ, atque veluti illis infixa vis audiendi, ut solent effossæ terræ infigi plantæ. Unde Aristoteles f docet audiendi auctoritatem vacuo tributam à veteribus, quoniam aer vacuum esse videtur, is autem est, qui audire facit, quum continuus unusque fuerit agitatus, & inest sensui aer insitus, seu aditus est congenitus, connaturalis, consitus, complantatus aeri, ἀκοῇ συμφυὴς ἀήρ, quem vocat idem Philosophus ἐγκατῳκοδομημένον, *inædificatum*, seu *intus ædificatum*. Huc potest spectare quod fodi dicuntur etiam in Ps. 37. g juxta vim Hebræi verbi. Denique *plantatio auris*, & *oculi fictio* denotant accuratam, & quasi elaboratam artem. Præterea non dixit David, *Qui plantavit aurem non habet aurem?* sed, *non audiet*, ne putares cum Anthropomorphitis, ut admonet creditus Hieron., constare corporeis membris Deum, *membra tulit*, inquit ille, *efficientias dedit*. Recitat locum totum ejusdem August. h; ut nunc se habet; quod persuadet contextum opus partim ex commentariis Hieron., non vero quod totum sit Hieron. ut in præfatione ostendi, ac sæpius monui. Legatur præterea Gregor. i. Sed nec *audiendi* aut *videndi* propria notio convenit Deo, ut scilicet sensitivam cognitionem importat; verum alia perfectior, includens, demta imperfectione, quicquid est perfectionis in sensitiva. *Scientiam habet vocis* K, non audientiam, & *auris zeli audit omnia!*

Audit qui finxit occulum non considerat.) Hieron. *non videbit?* Verba κατανοεῖν, & *considerare* spectant ad intellectum. Hebræum autem יבט *iabbit* significat etiam *lustrare oculis & circumspicere*. Non video cur Paraphrastes restringat *audire*, ad doctrinam & *videre* seu *perspicere*, ad legem. Fingi dicitur oculus quasi opere plastico, quia in illo figuræ ac formæ omnes figurantur, & formantur; & præterea, quoniam veluti torno, rota figuli arte in orbem circumductus, & circumactus construitur, tot constans circulis, quas vocant tunicas numerus septem, cum tribus humoribus. *Omnia, videt oculus Domini, & oculi ejus multo lucidiores sunt super Solem, circumspicientes omnes vias hominum, & profundum abyssi, & hominum corda intuentes in absconditas partes.* Quid si propterea Christus cæcum natum curavit imposito, quod finxerat ipse, oculis ejus luto n. Est enim ea pars omnium aliarum præstantissima, ut Aquinas* philosophatur. Sic voluit etiam Christus, ut oculis intenti semper essent ad originem suam, totiusque corporis, ut insinuat Ambr. o. Ceterum simili argumento Sapiens p utitur, ut ex perfectione creaturarum colligat Dei perfectionem. Ad eumdem modum Deus argumentatur apud Esaiam q, *Numquid ego, qui alios parere facio, ipse non pariam? Si ego qui generationem ceteris tribuo, sterilis ero?* Sic quoque ratiocinantur Theologi in Deo esse perfectiones omnes, vel eminenter, vel formaliter: & ex dicto Esaiæ loco probant generationem in Deo, seu processionem Filii à Patre per generationem. Habet acumen Hugonis tropologia, plantasse Christum in terra cordium humanorum: & quidam cordi binas quasi auriculas affixit, & affixit natura, aurem obedientiæ, volendo, ut cresceret, quemadmodum ad hoc plantantur arbores, ut crescant; ipsummet Christum plantatorem istius obedientiæ, audivisse, idest, obedivisse *factum obedientem usque ad mortem* r; & *didicisse ex his, quæ passus est, obedientiam* s, debere etiam prælatum, quæ aliis præcipiat facere, cavendo eos, *qui dicunt, & non faciunt* t; & ne in eam incurrat reprehensionem u, *Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures; nonne audies?* Ait u etiam

t 3. Metaph. c. 4. u 1. de anim. x 1. p. q. 14. a. 11. y 1. d. 35. z 12. Metaph. a 1. Metaph. disp. 30. sec. 15. b 1. 1. disp. 1. q. 14. punct. 3. c 1. p. q. 14. a. 11. disp. 1. d 3. duct. dub. c. 17. e 1. de offic. c. 4. Audiendi auctoritas vacuo tributa à veteribus et Aristotele. f 2. de anima t. 84. g vers. 7. Anthropomorphitæ Deum corporeis membris constare putabant. h Epist. i 14 mor. c. 1. k Sap. 1.10. Oculus septem constat tunicis. m Eccl. 23.28. n Joan. 9. * ibidem. o 3. de Sacr. c. 2. p Sap. 13. q c. 66.9. In Deo sunt omnes perfectiones vel eminenter vel formaliter. Tropologia. r Philip. 2.8. s Hebr. 5.8. t Matt. 23.3. u Esa. 42.

etiam oculum subditi fingi, hoc est, informari à prælato ad vigilias, ad lectionem, ad modestos contuitus transeuntium, ad declinandum aspectum, sed qui sic alium docet seipsum docere debere a. Confutationem porro Epicuri, ac Lucretii, qui fortuito orta omnia sentientes, negabant oculos ad videndum natos, aures ad audiendum, & sic de aliis, lege apud Lactantium b. Legatur etiam Franciscus Valesius c.

Qui corripit gentes, non arguet?) Hieron., August., vetus Psalt. *qui erudit*, alii, *castigat*, per *gentes* Campensis *gentiles ethnicosve*, interpretatur. Puto universè de omnibus hominibus, ac indefinite loqui. Correptionem Cajetanus consistere vult in Synteresi, quæ quemvis arguit male operantem, & instigat ad bene operandum, tamquam insitus à natura habitus, hoc est, à Deo auctore naturæ: Præstat exponere quū aliis de vario modo castigandi nationes integras, ut diluvio d, igni e, submersione f, plagis aliis g. Revocari eodem potest eruditionis multiplex ratio tùm interna, tùm externa, cujus exigi Deus velut magister à discipulo, rationem tamquam commissi pensi, ut August. docet, & indicat sequens membrum, *qui docet hominem scientiam*: Hugo hoc magisterium attribuit Spiritui sancto. Sed quod in *corripiendi* verbo attendit, non est ad rem, sicut ignis corripit tecta, sic ignem in Pentecoste corripuisse Gentes, relictis Judæis. Neque *corripere* id hoc loco significat, neq; tunc juxta illam notionem, correptæ sunt Gentes, sed multo post. Melius illud, quod idem Spiritus sanctus juxta prædictionem Christi h, *arguit mundū de peccato*, quod non vitavit, *de justitia*, quam non amovit, *de judicio*, quod non timuit. Quo pacto Deus arguit partim in ira, & in furore i, partim in æquitate K, ostendit hoc loco Ayguanus, nos alibi l. De leg. scripta in cordibus, & cogitationibus accusantibus, meminit Apostolus m. Augustinus n etiam scribit, quod ex lege naturæ multa reprehendimus, multaque laudamus in moribus nostris. Quod attinet ad correptionem castigationis, Deus ipse in Jeremia o dicit, *Numquid super his non visitabo, & in gente hujuscemodi non ulciscetur* (*Deus enim ultionum Dominus est*, ut initio psalmi dictum est) *anima mea?*

Qui docet hominem scientiam.) Quippe *scientiarū Dominus* p, nihil ignorans, nec auro, vel argento beatus, tonitruisq; aut fulminibus potens, sed ἐπιστήμῃ καὶ φρονήσει scientia, & intelligentia, ut ait Plutarchus q. Quomodo igitur nihil non sciens, non & hominum sciret mala, & argueret eadem? *Arguam te*, ait ille alibi r, *& statuam contra faciem tuam*. Posset hoc loco littera ה *he* in המלמד *hammelammed* interrogationis vim habere. *Omnis sapientia à Domino Deo est* s, *& qui indiget, ab eo postulare debet, qui dat omnibus affluenter, Ipse dat sapientiam sapientibus* u. Devotissime, ac demississime confitens Deo August. x adscribit illi omnem liberalium artium, quam comparaverat, notitiam. Hinc probabiliter colligit Canus z doceri homines à Deo per naturale lumen de animæ humanæ immortalitate, quū sine hujuscemodi cognitione vix possit homo juxta naturæ rationem bene instituere vitam suam, sed necesse sit plurimos de justitia, & providentia Dei errores consequi, licentiamque vitiis amplissimam dari; parumque distare à brutis, super quę tamen doceri nos, ac erudiri à Deo Job y scribit. Sapiens a autem tradit quod viro & feminæ *creavit scientiam spiritus; & dedit oculos, & aures*, dè quibus paullo ante hic actum est, dicunturque à Philosopho b potissimi sensus ad scientias acquirendas. Rursus c ille idem ait quod *aurem audientem, & oculum videntem Dominus fecit utrimque*. Sciri posse aliqua per solum naturæ lumen ambigi non debet: cujus Deus auctor scientiæ non aliter censendus, quam ut aliorum naturæ munerum. Nihilominus usurpatur quandoque hic locus ad probandam gratiæ necessitatem pro notitia quid appetere, quid vitare debeamus. Sic hinc argumentatur Concilium Milevitanum d, & Africanum e, & Cœlestinus Papa f, vel potius ex eo quod Pelagiani concedebant de illa, infert necessarium esse, quod iidem negabant, ut quod faciendum cognoverimus, etiam facere diligamus atque valeamus, valde enim impium esse credere, ad *scientiam quæ inflat*, nos habere gratiam Christi; ad eam, *quæ ædificat* g, non habere; quum sit utrumque donum Dei, quia sicut hic scriptum est, quod *Deus docet hominem scientiam*, ita scripsit Joannes h, quod *charitas ex Deo est*.

Dominus scit cogitationes hominū, quoniam vanæ sunt.) Tertullianus i, *Domine scit cogitationes sapientum, quod sint supervacuæ*. Cyprian. K, *cognovit Dominus cogitationes sapientum, quia sunt stultæ*. Prosper l, *Dominus novit*

a Rom. 2.21. b l. 2. de opificio Dei c. de sacra philos. c. 55. d Genes. 7. e c. 19.24. f Exo. 14.9. g c. 7. & 8. & 9. & 10. h Joan. 16.8. i ps. 6.1. k Esa. 11.4. l in ps. 5. & 37. m in Rom. 2.15. n 14. de Trin. c. 15. o c. 5. p 1. Reg. 2.3. q de Isid. r ps. 49.21. s Eccle. 1. t Jacobi 1.5. u Dan. 2.21. x 4. Confess. ult. Homines à Deo per naturale lumen de animæ immortalitate docentur. y 12. de locis ult. z c. 35.11. a Eccl. 16.5.6. b 1. Metaph. c. 1. c Prov. 20.12. Usurpatur hic locus ad probandam gratiæ necessitatem. d Can. 4. e c. 79. f epist. ad episcopos Galliæ c. 10. g 1. Cor. 8.1. h 1. Joan. 4.7.8. i l. contra Marcionem. k de bono patientiæ. l ad Demetr. l in Tertul.

cogitationes sapientū, quoniam vanæ sunt. Pamellius m ait quod Tertull. Paraphrasten agit. Atqui duo alii jam citati sic quoque legunt *sapientes*, pro *hominibus*. Fortassis alius ante omnes eō modo interpretatus fuerat de *sapientibus*, & irrepsit postea in textum, quia significant per se tantum *homines* אדם *adam*, & ἄνθρωποι. Paulus n quidem citat hoc ipso modo, *Dominus novit cogitationes sapientium, quoniam vanæ sunt*. Ad verbum vero sensus est, *quod sint hominum cogitationes vanitas* הבל *hevel*. *Universa vanitas omnis homo vivens* o, *vana loquatur* p, *& vanitatem* q, *quam diligit* r *& observat* s, *& de ea decipit* t, & *in eo detinetur sensus ejus* u, *& doctrina illius vanitas est* x, & *possidet eam* y, *& evanuit in cogitationibus suis* z, *& ambulat in vanitate sensus sui* a; denique quod sit vanus, quia *in eo non subest scientia Dei* b. Si quid scit quod non eum docuerit Deus, qualis error circa ejusdem scientiam, ac providentiam, de quo psalmus agit. Sed & in eo quod homines docet scientiam Deus, bene sequitur scire etiam hominum cogitationes, non tantum bonas, quorum per se auctor est per donum vel naturæ, vel gratiæ, sed malas quoque, quas sine ipsius concursu, & naturali potentia quam dedit, nemo elicere potest. Quia ea, quæ vana sunt deprehendit, ut hinc argumentatur Ambros. c, ea quæ facta sunt, nescit & ignorat quod ipse fecit? &c. non novit homo cogitationes Dei esse, qui vanas habet, inquit August., nec suasmet, ait Cassiodorus, cùm probet tamen noscantur à Deo. Prosper d infert discipulos veritatis humanam gloriam fugere, & à temporalium amore desciscere, ut quę Dei sunt, sapiant, non quę hominum. Videlicet cogitationes vanas intelligit esse hominū, qui se sapientes æstiment, ea sapientia, quam se perditurum prædixit apud Esaiam e Deus. Cyprianus f quoque disputans de patientia, tamque in philosophis negans veram esse patientiam, quam non sit vera sapientia, confirmat ex hoc loco. *Sapientiam hujus mundi*, ait Paulus g *esse stultitiam apud Deum*, idest, ut notat Aquinas h, eam sapientiam, quæ principaliter mundo nititur, quoniam quę per res hujus mundi ad Deum attingit, non est sapientia mundi, sed sapientia Dei, *Deus enim revelavit, & invisibilia ipsius à creatura mundi* i *per ea, quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur*. Nullus finis sit, si quis enumerare aggrediatur vanitatem cogitationum, & opinationum in hominibus circa res tùm scibiles, tùm agibiles. Sunt hujus generis collecta nonnulla à Francisco Aria nostro K. August. l differens de vanitate philosophantium circa summum bonum, irrisit, ait, hos veritas per Prophetam dicentem, *Novit Dominus cogitationes hominum, quoniam vani sunt*, vel sicut hoc testimonium posuit Apost. Paulus, *Dominus novit cogitationes, sapientum, quoniam vanæ sunt*. Sequitur ex hoc loco præterea Deo uni perspecta esse cogitationes nostras, tam bonas, quàm malas; & si malas, multo magis quodammodo bonas, tum quia bonarum per se auctor est Deus cum homine; tū quia propter entitatem bonæ sunt magis cognoscibiles; tum quia malas homo solet magis intus continere, ac tegere. Quare invehitur nonnumquam Deus in eos, qui audere negare videntur, vel occultare peccatum suum ipsi. *Quomodo* m *dicis, non sū polluta, post Baalim non ambulavi? & quid niteris bonā ostendere viā tuam? ego* n *judicio contendam tecum, eo quod dixeris; non peccavi.* Petrus etiam divino spiritu edoctus Ananiæ dixit o, *Cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui sancto?* Sed hac de re dictum alias. Deinde qui cogitationes novit, proculdubio etiam sermones, & opera. *Non præterit illum*, inquit Sapiens p, *omnes cogitatus, & non abscondit se ab eo ullus sermo.* Interroganti lateretne dies homo male agens. Tales respondit ἀλλ' οὐδὲ διανοούμενος *sed ne cogitans quidem* q. Ayguanus sex res recenset ex divinis litteris, quarum notitia peculiariter Deo tribuitur, & sunt de illis, quæ ad nos pertinet, idest, superbiam, & ambitionem nostram, fragilitatem, & miseriam, asperitatem & pœnitentiam, cordis iniquitatem, & malitiam, humilitatem, & innocentiam, denique patientiam. Auctor operis de salutaribus documentis r admonet, magnam nobis curam de cogitationibus esse debere, quia Deo notæ sunt. Is quem putant Hieronym laudatæ illi sententiæ.

s *O curas hominum, quantum est in rebus inane!*

Prefert vetustiorem hanc nostri, ut ipse eū vocat rusticani Hebrei, & exemplis demonstrat, quam sint vanæ, ac in irritum abeuntes cogitationes hominum. Abutitur isto loco Calvinus t ut probet nullū verum morale posse a nobis cognosci sine speciali auxilio Dei. *Vanæ* dicuntur *cogitationes nostræ*, quæ sunt similes cogitationibus eorum, qui negant scientiam, & providentiam Dei, de quibus præsertim

m 1. Cor. 3. n psal. 38.6. o psal. 11.3. p psal. 37.13. psal. 143.8. q ps. 4.3. r ps. 30.7. s ps. 61.10. t Eccl. 3.18. u Jer. 10.8. x c. 16.19. y Rom. 1.18. z Eph. 4.17. a Sap. 13.1. b 1. offic. c. 14. c ad Demet. d c. 29.14. e de bono patientiæ. f 1. Cor. 3.19. g ibi lect. 3. h Rom. 1.20. i de imitatione Christi, tractatu 5. & 6. Hispanice, vel Italice. k 19. de Civ. c. 4. Deo uni perspectæ sunt cogitationes nostræ tam bonæ quam malæ. l Jer. 2.23. m vers. 35. n Act. 5.3. o Eccl. 42.20. p Laer. in vita & Val. Max. l. 7. c. 2. q c. 34. apud Aug. tom. 4. r Juvenal. s 2. instit. c. 2. §. 4. & seq. Abutitur hoc loco Calvinus.

hoc loco est sermo. Deinde vanæ sunt quæcumque spectantur secundum solas naturæ vires, & sic non pertinent ad salutem, ut proinde mox subjungatur, *Beatus quem tu erudieris Domine, &c.* Non placet Jansonius, ut in ista sententia insit formula juramenti. Quamvis enim, quum quid affirmando dicis, *Deus scit*, jurare possit, ut docet Augustinus a, & exemplo potest esse illud Pauli b, *Deus, Pater Domini nostri* JESU CHRISTI, *qui est benedictus in sæcula, scit quod non mentior*; tamen ut hic esset juramentum, dicendum erat, *Deus scit quod cogitationes hominum vanæ sunt, prout ego affirmo; & scit me non mentiri*, aut quid simile; & in ea ipsa oratione debet esse intentio jurandi. Alioqui, si quis velit solum affirmare Deum scire id quod dicitur, non erit juramentum c. Denique nullus alius ita sensit de loco isto, & contextus indicat orationem totam esse simplicis enunciationis.

a Ser. 28. de verbis Apost. b 2. Cor. 11. 31. c Cajet. 2. 2. q. 89. a. 6. Soto 8. de just. q. 1. a. Lessius 2. de just. c. 4. dubit. 1. n. 9. & alii.

Vers. 12.) Beatus homo, quem tu erudieris Domine, & de lege tua docueris eum.

Vers. 13.) Ut mitiges ei à diebus malis, donec fodiatur peccatori fovea.

Sensus loci.

QUum refutavisset insanas hominū cogitationes, non tantum vanas, & falsas adversus Dei scientiam, & providentiam, quas ei illi etiam ignoras, vel curæ non esse sibi persuadebant, definit demum censeri beatum debere, quem suo Deus omniscius doctrina dignetur imbuere, atque in lege sua instituere. Nam hic ejusmodi doctrinæ scientiæque fructus optimus animi tranquillitas magna in mediis calamitatibus hujusce temporis, quo bonos opprimunt impii, usque dum istis impiis interitus adveniat, qui paullatim, quum liberè dominari videntur, minimeque advertunt, ipsis paratur, & struitur; interim solentur se boni, & sustentent eruditione divina, jugique legis Dei meditatione, certi quod pacate ferendo, cedent tandem omnia in bonum sibi, alii condignas dabunt scelerum suorum pœnas. Præterea, quum dixisset à Deo corripi, arguique gentes, idest, propter peccata puniri, contingat vero etiam bonos erudiri divinis castigationibus, potest esse sensum, quum iis bene agi, quos Deus ita exerceat pœnis, vel tribulationibus, ut det occasionem simul sese ad legem voluntatemque ipsius confirmandi, & lenius, atque tranquillius adversa tolerandi, ut sic evadant interitum, in quem improbi, per quos exercentur, præcipites ferantur, ruantque. *Sicut erudivit homo filium suum*, ait Moyses d, *sic Dominus Deus tuus erudivit te, ut custodias mandata Domini Dei tui*. Quæ de studio divinæ legis, & scripturarum dici possent, loco præsenti satis apte convenirent. Ambrosius e ex hoc loco demonstrat à Davide, qui fuerit antiquior philosophis, in cognitione divina, & bonis operibus, beatitudinem constitutam, & horum præmium esse fructum æternitatis. August. f inter sermones de diversis, integrum super istis habuit, exponens de Evangelio, quod promittit æterna bona, quorum expectatione contemnitur prosperitas temporalis, quam habent multi mali, toleratur autem adversitas, cui proponitur præmium tantum. Præterea monet quamvis ipse, & quivis homo loquatur, clamet, exponat, beatum esse, dumtaxat, quem doceat Deus, loquatur in corde, ac intus, sitque animum φιλόθεον. Deinde ait malignos dies illos esse, quos mali faciunt homines, male vivendo, & in quibus quamdiu vivitur, habent justi etiam pugnam suam, vel contra carnem g; Adhæc docet mitigari qui hæc fert patienter, non irascens Deo, sed ei dicens, *bonum esse quod humiliet ipsum, ut discat justificationes eius* h, & discat quærere, ac *videre dies bonos* postquam transierint *hi dies mali* k, quibus priores succedent illis hominibus, qui hic fuerint mali, & conati fuerint *in bonis ducere dies suos* l.

d Deut. 8. 5. e 2. offic. c. 2. f Ser. m. 3. g Gal. 5. 17. h Psal. 118. 71. i Psal. 33. 13. k Ephes. 5. 17. l Heb. 12. 23.

Beatus homo quem tu erudieris Domine.) In multis codicibus Græcis deest pronomen, & in Psalt. Romano, ut id recitat Faber; Est enim in eo, quo utitur Ecclesia Vaticana; Hebraicè quoque non habetur, & fatetur Hier. m defuisse in textu Græco; sed apud Latinos propter εὐφωνίαν, idest, consonantiam, positum. Si enim dicamus, inquit, Beatus homo, *quem erudieris Domine*, compositionis elegantiam non habebit, sed quando dicitur *Domine*, & apostropha fit ad Dominum, nihil nocet sensui si ponitur, tu. In Sixtinis Bibliis additum est *tu*. Apud auctorem epistolæ ad amicum ægrotum n legitur, *quem tu emendaveris*. Idem verbum est hic Hebræum, & Græcum, quod versu decimo redditum est, verbo *corripiendi*, exponitque etiam Cyrillus Alexandrinus o de doctrina per castigationem divinam. Chrysostomus ex hoc dicendi modo colligit ad cultum Dei pertinere scientiam istam. Auctor operis p imperfecti infert utilem esse hanc eruditionem, ut purgemur à peccatorum sordibus, quæ nobis nonnullæ semper adhærescunt. Apollinarius ita exponit.

m Epist. 135. n apud Hier. tome 9. o lib. 10. in Joan. c. 14. p hom. 3.

ὄλβιος ὃς μακάρων σῇσιν ὑπὸ δόγμασιν ἔστη.

Beatus qui tuis à mandatis domitus fuerit.

Concilium q Milevitanum, & Cælestinus r Papa probant ex ista sententia scientiam de qua loquitur David, esse donum Dei. Quod non de revelatione solum prima intelligi debet, quæ facta est de rebus à solo Deo per se cognitis, & quæ naturaliter ab eodem solo cognosci poterant, quia sunt supernaturales; sed de interna cognitione, ac assensu qui elicitur, ut debet, non humana tantum fide, aliove modo naturali. Habet verbum Dei per quemcumque demum annuncietur, vim magnam, majorem quando ipsemet veluti ore proprio annunciat Deus, quo pacto Paulo s didicisse se gloriabatur, nempè non ab hominibus, sed à Christo ipso, & Samaritani *se non propter mulieris loquelam credere, sed quia audivissent, & vidissent, & scivissent ipsum verum Salvatorem mundi* t: & Christus beatos affirmabat oculos qui viderent quæ ipsi videbant, & audirent quæ audiebat u, dedit iisdem veluti loco suo magistrum Spiritum sanctum x. Sed nemo suæmet doctrinæ internè credere ita debet, vel potest, quæ de rebus divinis sit, ut nolit Ecclesiæ subjicere judicio, quum nec absque hujus auctoritate, & approbatione Augustinus Evangelio se crediturum scripserit. Magistra Ecclesia est post Christum, & Spiritum sanctum, quæ nos de illorum certos faciat magisterio, sine quo non sufficit doctrina istius, quæ non intus operatur, sed extrinsecus tantum. Optandum, & postulandum, ut impleamur agnitione voluntatis Dei in omni sapientia, & intellectu spirituali, *& ambulemus digne Deo per omnia crescentes in scientia Dei* y, & ut *Pater gloriæ det nobis spiritum sapientiæ, ut sciamus quæ sit spes vocationis nostræ* z, ne *non intelligentes vapulemus* a, & *ignorantes ignoremur* b. Unum se magistrum nostrū Christus esse dixit c, & apud Esaiam *Ego Dominus Deus tuus*, inquit, *docens te utilia. Unctio docet eos de omnibus* d. *Unctio docet & erudit gratia* f. Scriptura divinitus inspirata utilis est ad docendū, ad arguendum, & erudiendum in justitia, ut perfectus sit homo ad omne bonum instructus: *docet Deus super jumenta terræ, & super volucres erudit nos* g, perque omnem creaturam, *erudit in portis manu* h flagelli sui, & *quasi juvenculū indomitum* i, *erudiens instruit disciplina, ut avertat ab iis, quæ fecimus, & liberet nos à superbia* k. Hæc omnis & alia *eruditio sapientiam, & vitam tribuit* l, & *semita vitæ super virum eruditum, ut declinet ab inferno novissimo* m.

q Can. 4. r c. 7. 9. s Galat. 1. t Joan. 4. 42. u Luc. 10. 23. x Joan. 14. 26. Nemo suæ doctrinæ internæ ita credere debet ut nolit eam Ecclesiæ judicio subjicere. y Colos. 1. 10. z Ephes. 1. 18. a Osee 4. 14. b 1. Cor. 14. 38. c Mat. 23. 8. d Esa. 48. 17. e 1. Jo. 2. 27. f Tit. 2. 12. g Job 35. 11. h Esa. 48. 17. i Jer. 31. 18. k Job 33. 16. l Eccl. 7. 13. m Prov. 15. 24.

Et de lege tua docueris eum.) Vetum Psalt. & August. *(ex lege tua.)* Putant aliqui hac phrasi significari partem alicujus totius, ut quum dicitur etiam Deus *docere de viis suis* n, nec enim esse, qui omnes vias totamve intelligere viam possit o, quemadmodum quod in Cantico Canticorū p legimus, *osculetur me osculo oris sui*, Hebr. est, *de osculo oris*, & exponunt, aliquo osculis. Merito Riberæ hoc non placet, sed idem esse dicere, *de lege, & de viis*, ac *legem, & vias*. Nam quod interpres reddit apud Esaiam q, *docebit nos vias suas*, vertit apud Michæam r, *de viis*, quam utroque sit eadem præpositio Hebræa, nec non & Chaldæa, quod ultimum non attendit Ribera, sed consulens solam versionem Latinam, dixit etiam in textu Chaldæo deesse præpositionem. At LXX. verterunt in accusativo utroque in loco, absque præpositione. Denique boni auctores Latinæ linguæ usurpant docere *de aliquo*, quod est *docere aliquid*. Præpositio autem ἐκ, quæ hic est, & propriè est *ex*, sumitur interdum pro *(de:)* constat vero Græcos pro ὅλῳ ἀπὸ τοῦτο dicere interdum περὶ τοῦ τοῦ. In Ps. 118. *f de lege tua miserere mei*, Vetus Psalt. & August. juxta textum Græcum legunt absque præpositione, *lege tua*, idest secundum *legem tuam*: Hieron. *legem tuam dona mihi*, quod vulgo diceres, *favori grazia della tua legge*, lege tua dignare me, legem tuam gratificare mihi, confer hoc beneficium, ut sim particeps legis tuæ, fac mihi grata sit. Lex comprehendit omnia mandata, & cunctas etiam Scripturas, & quidquid exigit à nobis Deus. Nec ad legem præcisam charitatis cum Hugone, nec ad legem patientiæ, cum Jansonio, restringenda est, quamvis posteriori faveat Bruno Carthusianus, Remigius, Beda. Fateor Dei legem, atq; Christi peculiariter esse charitatem, ut ipsemet Christus loquutus est t: & Cyprianus u Deum scribit sibi patientiæ legem præ-

n Esa. 2. 3. Mich. 4. 2. o Vatab. in Michæam. p Psal. 1. q c. 2. 3. r c. 4. 2. ex interdum sumitur pro (de). s versu 29. t Jo. 13. 34. u de bono patientiæ.

præscripsisse in administratione sæculi nostri, differendo vindictam impiorum, & variis eos beneficii afficiens, si forte vel sero tandem convertantur, & vivant. Per patientiæ quoque observantiam vicit Christus hoc sæculum.

Ut mitiges ei à diebus malis.) Hieronymus, *ut quiescat à diebus afflictionis*. Alii, *ut quietem præstes ei à diebus malis*, seu *ut tranquillum illum reddas*, *ut tranquillitatem ei parias*, *ut securus sit à tempore periculoso*. Vetus Psalterium, Augustinus, *ut mitiges eum à diebus malignis*. Cassiodorus, *ut mitiges eum à diebus malis*, idest, ut mitem reddas, quietum, tranquillum, patientem, quum ingruent dies mali: sive quibus involvantur improbi, sive quibus bonos isti vexent. Pertinet πραΰνειν, ad animi tranquillitatem, mititatem, lenitatem quam *unctio* a *docens* conciliat, *& patientem scripturarum cum consolatione, & spe* b. Cajetanus vertens, *ad faciendum quiescere ipsum à diebus malis*, ait hunc esse afflictionis effectum, doctrinæque divinæ, ut conferatur quies perpetuæ futuræ vitæ, & paretur ei, quem docet hoc modo Deus *à diebus malis*, hoc est, à multis successivis afflictionibus, quibus castigatur in diebus præsentis ærumnosæ vitæ. R. Rabuenaki videtur interpretari tribulationes hic toleratas caussam esse, cur multum temporis de cruciatu gehennæ remittatur, & ut finitis tormentis pro admissis sceleribus, omnes recti corde simul congregentur ad præmium suum. In quo item sensu accipit, quod est in versu 15. *Quoad usque iustitiæ convertatur in iudicium*. Quæ doctrina favet sententiæ Catholicæ de purgatorio. Basilius, ac Theodoretus referunt ad judicium æternaque supplicia, ut qui vel modicam correptionem in præsenti hac vita tolerat, mitius futurum tribunal sentiam. Apollinarius innuit alium sensum.

a 1. Jo. 2. 27. b Rom. 15. 4.

μείλιχα βουλεύων κακὸν ἄφρονι καιρὸν ἀλύξῃ.

Mitia consulens vitii ut tempus effugiat.

Hoc est, per meditationem, & persecutionem rerum ad mansuetudinem conducentium effugiat occasionem peccandi, quam scilicet res adversæ præbent, quæ accidunt viris probis, & secundæ quæ improbis. Propius hìc accedit sensus ad primum, qui maximè litteralis est.

Donec fodiatur peccatori fovea.) Hieron. *(donec fodiatur impio interitus.* Alii, *lacus)* Est Hebraicè שחת sciachath, Græcè βόθρος, de quibus actum alibi. Donec inferatur peccator sepulchro, donec tandem incidat vel imprudens, ac nolens in interitum & præsentem, & æternum, donec incurrat in periculum, quod non putat, & aliis forsitan paravit. Quamdiu floret, ac triumphat peccator, foditur ei fovea, ipsaque prosperitas fovea est, quam peccatis, per quæ abutitur illa prosperitate magis ac magis patefacit sibi, & ampliarem, atque profundiorem reddit, donec impleat mensuram peccatorum suorum. *Fodere foveam alteri* c, vel *animæ alterius* d, vel *ante faciem eius* e, vel *fodere malum* f, est parare ac struere periculum, & interitum & quidem diligentia magna, repetitisque actibus, ut solent qui terram fodiunt. Eadem vis passivi verbi, & quod impersonaliter dicitur *donec fodiatur peccatori fovea*, vel intelligitur quod à Deo fodiatur, aut quod ab ipsomet peccatore. Hic nimirum dum aggerat sibi thesauros, *thesaurizat sibi simul iram in die iræ, & revelationis iusti iudicii Dei* g, ac veluti aggerem effodit, ut in profundum facilius decidat. Videtur his verbis contineri ad præcedentem quæstionem h *usquequo peccatores, &c.* responsio, nempè donec *fodiatur peccatori fovea*, donec completæ fuerint iniquitates eorum, donec præstitura venerit dies, *ut abeant in locum suum* i, *tormentorum suorum* k, conditi fovea sepulchri secundùm corpus, secundùm animam fovea inferni, ut Rickelio placet. Hugo tropologicè considerat cor peccatoris confodi jaculis superbiæ, ligonibus avaritiæ, rostro porcino luxuriæ. Ponit etiam spiritualem processum sepulturæ ad similitudinem materialis. Quem, si cupis, lege, est ingeniosus, & satis ad populi captum accommodatus. Ayguanus autem simili sensus genere dicit hoc toto tempore præsenti fodi peccatori foveam vulnerum Christi, & erudiri afflictionibus, atque mitigari, seu humilem, & mitem effici, quamdiu Christus in suis vulneribus paratus est recipere peccatorem: post hanc vitam claudi fossas istas, quatenus non recipitur peccator ad pœnitentiam. Nam alioqui semper erunt apertæ plagæ vulnerum Christi, & videbunt in judicio peccatores in quem confixerunt l.

c Prov. 26. 27. Eccl. 10. 8. d Eccl. 28. 29. d Jer. 18. 20. e Ps. 56. 7. f Prov. 16. 27. g Rom. 2. 4. Jacobi 5. 3. h vers. 3. i Actuum 1. 25. k Luc. 16. 28. Tropolog. l Joan. 19. 37. Apoc.

Vers. 14.) Quia non repellet Dominus plebem suam, & hæreditatem suam non derelinquet.

Vers. 15.) Quoadusque justitia convertatur in judicium: & qui juxta illam omnes, qui recto sunt corde.

Sensus loci.

HOc est, quod hi, quos erudierit Dominus, & legem suam docuerit, inter alia, discent, ac intelligent, mitigati, mansuefacti, humiliati, patientes redditi per hujuscemodi doctrinam, & eruditionem, quod sua cura populum suum versantem in tribulationibus non destituet, nec deseret eos, quos elegit in hæreditatem sibi, populum inquam, quem antea m dixit Vates ab improbis humiliatum; & hæreditatem vexatam ab iisdem, quum dicerent hæc illum non visurum, nec intellecturum n: durabit autem dicta Dei cura quamvis veluti tecta, & ignota quousque post aliquam dissimulationem, & permissionem tribulationum, procedat justitia, quæ latebat quodammodo, & lento incedebat gradu, ad judicandum pro populo, ac hæreditate, & ad impios condemnandum: quo demum fiet, ut divinæ justitiæ, judicioque propinqui sint; eaque proximè sequantur, approbent, amplexentur, aut id facere deprehendantur illi, qui sunt recto corde, cum è contrario improbi effectum illorum inviti experientes, odio habituri sint, aversaturi, execraturi. Potest hoc intelligi tum de tempore præsenti, in quo Deus edit quandoque justitiæ suæ effecta, tum præsertim in judicio, de quo qui sunt recti corde bene edocti venerantur illud, & justitiam divinam, etiamsi sæpius hìc non videant executionem illorum, sed expetant, & expectent. Sensus item est per se constans, nec à præcedente pendens versu, quod *quoad iustitia convertantur in judicium*, ita ut appareat rectum, ac justum esse, quod tantisper non videtur esse hujuscemodi, dum prævalent adversus probos improbi, probi nihilominus recto corde præditi, rectique ac æqui rerum existimatores, & amantes non relinquunt justitiæ, ac omnis virtutis initam viam, sed tanto diligentiùs, alacriùs, ardentiùs in ea consistunt, atque prosequuntur, non fictè, sed sincerè, ac ex animo illi studentes, & eam colentes, hoc est, non solum quando emolumento est, verum etiam quando nihil colligi utilitatis ex ea videtur, sed incommodum potius damnatumq; reportari. Sed quum viderint justi justitiæ reddi, quod ei debetur, ac demum repeti improbis quum vero judicio justas pœnas, magis magisque in ejusdem amore justitiæ confirmabuntur, totoque corde quod rectum & integrum erga illam servaverunt, vehementius in ipsam incumbent. Tertio, quod flagella, quæ Deus infligit filiis eo usque prosunt, *quoad usque convertatur judicium ad justitiam*, idest, judicio correpti justi fiant, vel si jam erant, magis justi: post flagella vero & judicium, colligentur omnes recti, ut mercedem accipiant. Sic absque nomine Græcus auctor apud Agellium, qui mihi videtur Euthymius, & Nicephorus. Quarto, sumendo *iustitiæ* vocabulum, ut non raro sumitur pro *misericordia*, sive *clementia*, sic explanatur ab aliis hic locus. Quia redibit judicium ad clementiam, seu convertetur, pertinebitque ad assequendum fructum divinæ clementię quod nunc justi vexentur, & compensabitur per clementiam reveritas, fiet, ut evadant omnes recti corde, atque ex animo colant justitiam, Deumque. Quinto juxta sublimiorem allegoriæ, & anagoges sensum, iidem Græci explicant, quod custodiet populum suum Deus, & hæreditatem tribulationis tempore, quoad judicium illud divinum sederit; postea vero quam justitia, qui est Christus ὃ ἐγενήθη ἡμῖν δικαιοσύνη o, inquit Nicephorus, *ipsa iustitia*, in eo sederit, omnes recti corde propè illum stabunt, & iudicabunt. Cyrillus Alexandrinus p favet, explicans de descensu Salvatoris è cœlo, *iustitiam* esse Christum conversum ad iudicium, quia calcata morte ascendit ad Patrem in cœlum, sed revertetur ad iudicium, & cum illo *omnes recti corde*, idest, Sancti. Theodoreti, seu Basilii sexta explanatio, quod populi sui Judaici providentiam Deus habebit, quoad non negabunt *iustitiæ*, hoc est, Christi adventum; sequentur autem post ipsum hi, qui purum ab infidelitate perfidiaque cogerent, ut Petrus, & Andræas, qui vocati ad piscationem hominum, confestim sequuti sunt Christum. q Septimo ex Hugone, non deseret suos Christus, qui promisit se futurum cum illis *usque ad consummationem sæculi* r, idest, usque ad iudicium, (quamvis etiam postea in æternum) quando iustitia, iustorum, qui nunc persecutionem patiuntur, & iniustè iudicantur, atque

m vers. 5. n vers. 7. Sensus allegoricus. o 1. Cor. 1. 30. p in Zach. c. 14. n. 105. q Mat. 4. 20. 21. r c. ult. 24.